

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Освітній рівень: магістр
Освітня програма: Історія України
Спеціальність: 032 «Історія та
археологія»

**«Громадська та політична діяльність Миколи
Міхновського»**

Кваліфікаційна робота студентки:
Ткаченко Маргарити Ігорівни

(підпис здобувача освіти)

Науковий керівник:
Кандидат історичних наук, доцент
Петасюк О. І.

(підпис наукового керівника)

«Рекомендовано до захисту на ЕК»
Завідувач кафедри
Кандидат історичних наук, доцент
Пижик А. М.

(підпис завідувача кафедри)

КИЇВ 2023

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4-12
РОЗДІЛ I. ПОЧАТОК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО.....	12-30
1.1. Джерела формування світогляду Миколи Міхновського.....	12-20
1.2. Участь Миколи Міхновського у «Братстві тарасівців».....	20-23
1.3. Микола Міхновський та утворення Революційної української партії..	23-30
РОЗДІЛ II. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО.....	30-40
2.1. Діяльність Миколи Міхновського у політичному та суспільному житті України.....	30-34
2.2. Взаємостосунки Миколи Міхновського з українськими громадськими та політичними діячами.....	34-40
РОЗДІЛ III. ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М. МІХНОВСЬКОГО ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.....	40-53
3.1. Позиція Миколи Міхновського у розбудові українського війська...	41-45
3.2. Громадсько- політична діяльність Миколи Міхновського після поразки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.....	45-53
ВИСНОВКИ.....	54-56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	57-64
ДОДАТКИ.....	64-74

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТР – адміністративно-територіальна реформа

ЄС - Європейський Союз

НТШ - Наукове товариство ім.Т.Шевченка

РУП - Революційна українська партія

УДХП - Українська демократично–хліборобська партія

УНДС - Український національно–державний союз

УНС - Український національний союз

УНП - Українська народна партія

ВСТУП

Постановка проблеми. Громадські та політичні справи виповнюють життя суспільного діяча, пріоритетом діяльності якого є благо для держави. Микола Міхновський як людина свого часу, з одного боку, і як діяч, який міркував наперед, з іншого боку, знав, що процес розбудови держави складається з багатьох компонентів. Він першим на початку ХХ століття артикулював курс на українську незалежність. Власне бачення, що українці повинні здобути незалежну державу, Міхновський підкріплював справами. Тому саме він одним з перших відстоював ідею створення українських збройних сил. Виклики для українського державотворення закликають із минулого справжніх її – України – героїв: харизматичних, безкомпромісних, послідовних, незламних. Саме такою такою багатогранною та відданою ідеєю української незалежності була постать Миколи Міхновського.

Актуальність теми. Для будь-якого народу важливим є географічний простір та мова. Так само і для народу України ці складники є запорукою цілісності держави, яку вони завжди захищали. Через своє розміщення між Заходом і Сходом Україна часто зазнавала агресивних дій від політиків з обох сторін. За багатовікову історію український народ звик захищати не тільки свою землю та мову, а й іноді назву власної країни. Українці свято бережуть кожен клаптик нашої землі. Вирізняльним фактором генетичного та психічного здоров'я нації є створення інформаційного, мовного та освітянського простору. Ці наголоси були завжди відчутними як у працях, так і у діяльності такої непересічної постаті як Микола Міхновський.

Микола Іванович Міхновський був одним із тих діячів, які почали свою громадську та політичну роботу в кінці ХІХ - на початку ХХ століть. Він спромігся створити унікальну та цілісну систему поглядів щодо розбудови держави. Історик, політик, засновник та співзасновник ідеології українського націоналізму та Революційної української і Народної української партій, один із перших авторів проєкту Конституції майбутньої української держави,

а також організатор української армії в 1917 році, Микола Міхновський вів боротьбу за ідею самостійності народу України. Відомий діяч залишив по собі праці, в яких дуже чітко сформульовано систему бачення основних положень української державності.

Історіографія проблеми. Дослідження, розкриття політичної і суспільної діяльності Миколи Міхновського та аналіз його впливу на розвиток ідеології є важливим та розкритим недостатньо питанням в історії України. Дослідники історії почали цікавитися постаттю Миколи Міхновського відразу після його смерті. Причиною уваги до його персони стали активна життєва позиція, неординарність поглядів та вплив його діяльності на суспільно-політичний рух в Україні.

Багато діячів українського суспільно-політичного руху по закінченню революції були змушені покинути нашу державу та податися до еміграції. Саме ці діячі і поклали початок вивченню життєвого шляху Миколи Міхновського. Соратники та однодумці першими приділили увагу персоні М. Міхновського. Вони намагалися наголосити на його значній ролі щодо розвитку суспільно-політичного руху та української політичної думки. Праці соратників та однодумців носили мемуарний характер.

Стаття найближчого соратника М. Міхновського Сергія Шемета стала першою працею, присвяченою життєвому шляху лідера українських самостійників. Написав її С. Шемет після трагічної смерті М. Міхновського.

Праця, акцентована на здобутках суспільного діяча, мала характер спогадів та була перенасичена ліричними відступами, в якій висвітлені основними віхи біографії М. Міхновського як суспільного діяча.

В статті С. Шемета були допущені певні перебільшення та неточності, але вона сприяла формуванню нового погляду на деякі епізоди суспільно-політичного руху України на зламі століть та важливе місце в них М. Міхновського.

В середині 1930-х рр. досліджував в цілому діяльність М. Міхновського Р. Борис та почав висвітлювати на сторінках журналу «Дажбог», в якому була опублікована у 1935 році перша праця цього циклу - стаття «Спроба одного перевороту». Зі своєї точки зору він описав події, пов'язані з заколотом полку ім. П. І. Полуботка у 1917 році в Києві. В подальшому була опублікована, в 2-4 числах все того ж журналу, стаття «Тарасівці»: розвиток українського самостійницького руху», яка продовжила цей напрямок.

Р. Борис докладно висвітлив діяльність М. Міхновського у своїй праці «Микола Міхновський в дореволюційний час» та приділив значну увагу та роль суспільно-політичного діяча під час проживання в Харкові та його участь у громадівському русі. Також автор багато уваги приділив аналізу ролі М. Міхновського у суспільно-політичному житті в часи становлення першої української політичної партії на підросійських землях - Революційної української партії - становленню та діяльності Української народної партії.

Роботи автора та висвітлені в них проблеми до персони М. Міхновського дуже зацікавили дослідників української діаспори.

У 1937-1938 рр. були опубліковані праці В. Євтимовича, присвячені діяльності М. Міхновського: «Військо йде. Уривок зі спогадів про березень 1917 р. в Києві» та «Революційно - мілітарна акція «Оборони України» в 1904-1907 рр.» відповідно.

У своїх власних спогадах він спробував відтворити діяльність організації «Оборона України» та ідеологічні засади, а саме роль Миколи Міхновського, який формував радикальний світогляд активістів цієї організації.

В. Євтимович своїми матеріалами дуже привернув увагу, оскільки підкріпив їх власними спогадами та фактами із життя М. Міхновського.

Книга «Військо йде. Уривок зі спогадів про березень 1917 р. в Києві» - спогади В. Євтимовича про створення діячем військового руху в Україні підчас перебування у Києві в часи Української революції і, зокрема, організації українського війська.

Вищезгадані праці авторів (колишніх діячів українського суспільно-політичного руху), їхні твердження та однобічні підходи базувалися на своїх спогадах та спогадах інших учасників згаданих подій, тому це спричинило появу певних перебільшень та однобічних поглядів при висвітленні постаті М. Міхновського.

Також, невелике за обсягом дослідження Ф. Коковського, яке присвячене літературній діяльності М. Міхновського, стало цікавим доповненням до вищезгаданих робіт.

Біографія М. Міхновського набрала більш яскравих рис завдяки цій історичній розвідці та постала перед читачем у всій багатогранності.

У 1930 р. в Ужгороді була опублікована двотомна праця Д. Дорошенка «Історія України, 1917-1923» та присвячена періоду Української національної революції. Зазначена робота розкриває активну діяльність М. Міхновського у період 1917-1918 років.

Автор виклав багато фактів про роботу великого теоретика українського національного руху М. Міхновського у формуванні українського військового клубу ім. П. Полуботка, першого українського полку ім. Б. Хмельницького та організації військового руху на початку 1917 року.

Про військову діяльність М. Міхновського описано й в інших дослідженнях, зокрема «Історія Українського війська. Від княжих часів до 20 років ХХ століття», а також роботи М. Падалки «Виступ полуботківців 4-6 липня 1917 р. в м. Києві на фоні політичної ситуації того часу».

Під час активізації українського національного руху за кордоном вийшла більшість видань, які висвітлили життєвий шлях М. Міхновського.

Зсередини ХХ ст. енергійно та активно почав розвиватися український націоналістичний рух та діяльність Організації українських націоналістів. В зв'язку з розвитком націоналістичного руху зросла зацікавленість дослідників до історії українського націоналізму та постаті М. Міхновського.

Перша узагальнена інформація про життєвий шлях М. Міхновського та короткий аналіз деяких положень «Самостійної України» була описана в брошурі невідомого автора «Микола Міхновський», яка вийшла, скоріш за все, в передвоєнні роки в Кілі. Матеріали цієї інформації використовувалися і в пізніших дослідженнях.

Відомий вчений української діаспори Петро Мірчук у невеликому за обсягом дослідженні «Відродження великої ідеї» опублікованому Лігою Визволення України в 1953 році в циклі публікацій «Український націоналістичний рух першої половини ХХ століття» виклав основні віхи розвитку української національної ідеї. Він досліджував не тільки творчість Миколи Міхновського, а також його роль в історії діяльності перших українських організацій, які дотримувались яскраво виражених національних позицій: «Братство тарасівців», Українська народна партія, Революційна українська партія. Автор спробував проаналізувати його теоретичні доробки, насамперед «Самостійну Україну» та програму УНП.

Привернуло багато уваги дослідження П. Мірчука із гучною назвою «Микола Міхновський: Апостол Української держави». Він не тільки відтворив біографію політичного діяча, проводячи аналіз спогадів безпосередніх учасників подій, а й визначив його місце у суспільному житті тогочасної України. Історик приділив вивченню політичної позиції Миколи Міхновського багато часу, використовуючи для цього розгорнутий аналіз його прокламацій, програмних документів, виступів, заяв.

В зазначеній праці є певні недоліки, зумовлені декількома обставинами. Петро Мірчук не мав змоги користуватися архівними матеріалами під час своїх досліджень, тому джерела, які використовував є досить обмеженими та однобічними. Під час гострої політичної боротьби була написана книга «Апостол Української державності», в якій були наведені факти для ствердження націоналістичної ідеології. Після закінчення Другої світової війни боротьба між різними політичними системами перемістилася в ідеологічну площину і П. Мірчук почав перебувати на

передовій цього протистояння. Часті необґрунтовані висновки та перебільшення стали причиною появи певних міфів про діяльність М. Міхновського, які й до цього часу зустрічаються в історіографії та відіграли величезну роль у розкритті біографії та аналізі діяльності Миколи Міхновського.

У 1957-1958 роках на сторінках часопису «Самостійна Україна» були надруковані праці З. Книша, в яких автор намагався розкрити маловідомудіяльність М. Міхновського, щоб позбутися великої кількості негативу, який сформувався у спогадах його політичних опонентів. Автор проаналізував проєкт Миколи Міхновського, який вперше розглядався в статті «Конституція України УНП» в 9, 10, 11 числах журналу «Самостійна Україна» за 1957 рік. З Книш під час власних досліджень написав низку праць, які присвятив діяльності М. Міхновського: «Військова діяльність Миколи Міхновського», «Деякі думки М. Міхновського про націоналізм», «Микола Міхновський і вибори до Четвертої Думи», «Відозва УНП з приводу російсько-японської війни».

Наукова спадщина З. Книша стала підґрунтям для багатьох наступних праць із дослідження стосовно діяльності М. Міхновського.

Досить інформативною є стаття Віктора Андрієвського «Микола Міхновський (нарис суспільної біографії)», опублікована в 6 числі журналу «Визвольний шлях» за 1974 рік. В. Андрієвський, будучи особисто знайомий із М. Міхновським, спробував висвітлити основні аспекти його активної діяльності[1].

Автор розкрив нові факти із біографії М. Міхновського, яку важливу роль він відігравав у формуванні Української народної партії, українського війська в роки революції, політичної роботи в часи Гетьманату та Директорії.

Практично всі висновки автором збудовані на власних спогадах та спогадах інших учасників подій, таких як: Ю. Колард, В. Євтимович. В статтях В. Андрієвського головні ідеї перегукуються із висновками вже

згаданої роботи Г. Мірчука «Микола Міхновський: Апостол Української держави» [13].

Одним із вчених української діаспори, який мав відступ від ідеологічних штампів і спрощень, ґрунтовніший науковий підхід у своїй праці був О. Стовба. Автор присвятив власне дослідження історії роду Миколи Міхновського, зважаючи на велику роль його як «творця модерної української державної ідеології».

Більшість праць дослідників української діаспори, незважаючи на певні недоліки, становлять велику цінність, зважаючи на їх інформативність, насиченість фактичним матеріалом.

Особливої уваги заслуговують науковці, які працювали та висловлювали свою сталу думку в часи гострої політичної конфронтації.

Турченко Ф. Г. «Микола Міхновський: життя і слово» У монографії вперше в українській історіографії досліджено життєвий шлях, світогляд і суспільно-політичну діяльність одного з найвидатніших діячів українського руху за незалежність Миколи Івановича Міхновського (1873-1924). На основі широкої джерельної бази, зібраної в різних архівах України, відтворено біографію М. І. Міхновського, розвінчано багато історіографічних міфів навколо цієї непересічної особистості [28].

Окремі аспекти ідейно-політичного спадку та діяльності М. Міхновського досліджували: Ю. Артюшенко, Ю. Вассиян, С. Вовканича, Т. Гунчак, Я. Дашкевич, В. Дорошенко, І. Дорота, М. Єремєєва, О. Зайцева, В. Іванишин, Ю. Колларда, Р. Коваль, С. Лінецький, І. Лисяк – Рудницький, П. Мірчук, М. Сосновський, О. Семківа, Ф. Турченко, К. Трильовський, Ю. Юзич та інші.

Мета і завдання дослідження. Мета полягає у здійсненні комплексного дослідження державницьких поглядів та діяльності М. Міхновського.

Відповідно до поставленої мети визначено основні **завдання**:

- визначити та дослідити джерела формування світогляду М.Міхновського;
- дослідити участь М.Міхновського у «Братстві тарасівців» і утворення РУП;
- проаналізувати та систематизувати за напрямками формами і методами громадську та політичну діяльність М. Міхновського;
- визначити взаємовідносини М. Міхновського з діячами Української Центральної Ради;
- охарактеризувати розбудову українського війська за участі М. Міхновського;
- з'ясувати громадсько- політичну діяльність Миколи Міхновського після поразки національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.

Об'єкт дослідження - постать Микола Міхновський.

Предмет дослідження - джерела формування світогляду М. Міхновського; напрями, форми та методи громадсько – політичної діяльності М. Міхновського.

З метою отримання найбільш науково обгрунтованих результатів у дослідженні використано ряд спеціально наукових та наукових методів. Діалектичний метод надав можливість встановити роль життєвого шляху при формуванні національно–державницьких поглядів Міхновського, комплексно оцінити становлення і розвиток його поглядів в контексті історичних процесів, які відбувалися в Україні наприкінці ХІХ і в перші десятиліття ХХ століття та розкрити громадсько-політичну діяльність.

Сутність системного методу полягає у тому, що з його поміччю погляди М. Міхновського розглядаються як складники системи теоретичних знань про історію та право кінця ХІХ початку ХХ століть.

Із спеціально наукових методів використано наступні: історико-аналітичний, який дозволив максимально повно та коректно розкрити послідовність процесу формування концепції незалежної держави у М.Міхновського, а також державницьких поглядів; порівняльний – дав

можливість вивчити та зіставити погляди М.Міхновського щодо розбудови країни.

Структура та обсяг роботи визначається її метою, завданнями, предметом дослідження. Дипломна робота містить вступ, три розділи, що містять підрозділи, загальні висновки по роботі, додатки та список використаної літератури.

РОЗДІЛ І. ПОЧАТОК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО

1.1. Джерела формування світогляду Миколи Міхновського

Для того, щоб якісно дослідити постать М. Міхновського та зрозуміти, як формувалася державницька позиція відомого діяча, варто вивчити важливі факти з його біографії.

31 березня 1873 року народився Міхновський Микола Іванович в селі Турівка неподалік Прилук. Його часто називають однією з найзагадковіших постатей в історії України, але водночас головним героєм революційних подій 1918 року (Додаток 1).

Державний, громадський, політичний, військовий діяч, публіцист, педагог, адвокат, (Додаток 9) меценат та видавець. Микола Міхновський був співвидавцем та співредактором газети «Хлібороб» (Лубни, 1905 р.), співзасновником УНП (1902 р.), редактором газет «Запоріжжя» (Катеринослав, 23.03.1906 р.) та «Слобожанщина» (Харків, 03.1906 р.), головою ради Харківського товариства взаємного кредиту номер 3 (1912 р.), уповноваженим Товариства взаємного кредиту дрібних промисловців (Харків, 1906 – 1910 рр.), гласним Харківської міської думи (1912 -1914 рр.), співорганізатором і членом правління Товариства «Родина» (Харків, 1906–1910 рр.), головою Українського відділу Харківської громадської бібліотеки (1906 р., 1909–1912 рр.), Також відомий громадсько – політичний діяч став членом Ради і заступником голови Українського товариства ім. Григорія Квітки-Основ'яненка (Харків, 1912 – 1913 рр.), видавав українську газети «Сніп» (1912 р.), був керуючим юридичної групи Київської військової округи (в роки Першої світової війни), секретарем 1-го Військового (підготовчого) віча (Київ, 6.03.1917 р.) та 2-го Українського військового установчого віча (Київ, 9.03.1917 р.), секретарем Організаційного комітету з формування українського національного війська, головою. Товариства ім. гетьмана Павла Полуботка (з 03.1917), членом Центральної Ради (з 04.1917 р.) та УГВК (з 05.1917 р.), мировим суддею в с. Попівці Пирятинського повіту (тепер с.

Вознесенське Броварського району Київської обл.; поч. 1918 р.), членом Генеральної управи Демократично-хліборобської партії (1918 р.), викладачем курсів перепідготовки вчителів для грецьких і українських шкіл (Сочі, 1920 р.), викладачем історії, української мови та літератури Кубансько-Чорноморського українського педагогічного технікуму (станція Полтавська, Кубань, з 1.01.1920 р.), директором Кубансько-Чорноморського українського педагогічного технікуму (1.09.1922–24.09.1923 р.), лектором української літератури на Катеринодарських учительських курсах (літо 1923 р.), викладач української літератури у Краснодарському інституті (09.1923 р.) та мав звання— поручник російської армії.

Відомий український діяч походив зі старого українського козацького шляхтського роду. М. Міхновський є автором важливих творів та проектів, таких як: твір «Самостійна Україна» (1900) (Додаток 3), у якому сформулював необхідність здобуття Української держави, проект першої у ХХ ст. Конституції України, «Катехизис українця» («10 заповідей УНП», 1902)(Додаток 4). Також саме він є один із головних ідеологів збройної боротьби проти російського самодержавства.

Щодо громадської діяльності, то ідеолог самостійності був учасником багатьох урочистостей, вечорів і т.д.. Наприклад, діяч організував вшанування пам'яті Т. Шевченка на Шевченківському вечорі в Малому театрі м. Харкова (18.03.1909 р.) та збирав кошти на побудову пам'ятника відомому кобзарю у Києві (Додаток 10), робив доповідь присвячену відкриттю в Полтаві пам'ятника Іванові Котляревському (08.1903 р.)(Додаток 5, 6), співорганізував і був головним доповідачем вшанування пам'яті Тараса Шевченка (10.03.1911 р.) в Оперному театрі комерційного клубу (тепер Харківська обласна філармонія) — з нагоди 50-ліття смерті поета відомого на весь світ.

Також Микола Іванович Міхновський був один із членів комісії щодо побудови пам'ятників Миколі Лисенку (1912 р.), Григорію Квітці – Основяненку та Тарасу Шевченку. Мав членство українського спортивного

товариства «Сокіл-Батько» (з 11.07.1912 р.). Як учасник VI Всеслов'янського сокільського здигу в Празі у складі української делегації зі Львова (29.06.–1.07.1912 р.) він склав податок і допоміг зібрати в Харкові кошти на будівництво першого українського стадіону («спортивної площі» «Сокола-Батька» у Львові). Також був учасником Шевченківського січово-стрілецького загону у Львові (06.1914 р.).

Немало важливим фактом біографії Миколи Міхновського є те, що він: співорганізатор та ініціатор 1-го Всеукраїнського військового з'їзду, Військово-політичного клубу ім. наказного гетьмана Павла Полуботка та Українського охоче комонного полку ім. Богдана Хмельницького (09.03.1917 р.), автор першої від часу скасування Запорізької Січі відозви до українського війська (09.03.1917 р.).

Нове покоління української молоді повинно виховуватися на морально-ідейних заповітах М. Міхновського як ідеолога українського націоналізму. Національна ідея – духовний стрижень в інтелектуальному поступі української нації. Споконвічна мрія багатьох поколінь українського народу – це втілення української національної ідеї на чолі з його великими провідниками.

Українська держава має характеризуватися наявністю національної, демократичної і правової влади, що суворо дотримується Конституції та її законів, а також неухильно утверджує і розвиває національні українські пріоритети в усіх сферах громадсько-політичного, економічного та суспільного життя. Національна ідея в цьому контексті виступає гарантом національної стабільності та могутності нації, є одним з потужних джерел державотворчого процесу. Реалізація постулатів національної ідеї в Україні – один із вагомих чинників для вступу її в Європейський Союз [36].

Особистість Миколи Міхновського дуже тісно з подіями Української національної революції, з національно-визвольним рухом та ідеологією українського націоналізму.

Однак потрібно зазначити, що М. Міхновський включав до своєї діяльності не лише громадські та суспільні аспекти, ай правові, зокрема, розробку проєкту української Конституції та організаційно–правових основ війська України.

Сім'я Міхновських за чисельністю була середньою (за мірками того часу). Родина не бідувала, але жила доволі скромно, бо з невеликими прибутками на розкіш розраховувати не доводилося. До господарювання залучалися не тільки дорослі, але і діти. Тому не дивно, що Микола Міхновський любив працювати в саду вже коли і став дорослим.

Побут Міхновських в загальних рисах був народним і ґрунтувався на здорових моральних принципах та засадах. Тому зовсім не дивно, що діти віднайшли свою роль в житті та якоюсь мірою були причетні до формування української держави та національного руху [35].

У 1874 році, наслідуючи батька, первісток Володимир закінчив Полтавську духовну семінарію з бажанням продовжити місію та справу свого наставника.

Будучи у зв'язках з українськими патріотами під час революції 1905-07 рр., працював священиком у Прилуцькому повіті, до 1907 р. та зазнав критики з боку церковної влади через свої самостійницькі погляди. Після цього був переведений до Роменського повіту, де не мав ні знайомих, ні родичів за зв'язками під час революції 1905-07 рр. [28].

По цивільній лінії пішли і два молодші сини – Микола та Гаврило. Дана ситуація була доволі частою для священицьких сімей. Священику наприкінці ХІХ ст.. були надзвичайно важко отримати парафію. Тому виходячи з цього факту батюшки відправляли своїх дітей в університети та військові (або цивільні) навчальні заклади. Також православна церква Росії разом з самодержавним режимом, якому була вона покликана служити, вступала у фазу глибокої внутрішньої кризи. Авторитет її у суспільстві падав і саме тому охочих обирати духовну кар'єру ставало дедалі менше [35].

Міхновський Гаврило Іванович народився 1865 року, після закінчення у 1886 р. Прилуцької гімназії деякий час навчався на історико–філологічному факультеті Київського університету. Цікаво, що у списках студентів він значиться на одному курсі з Михайлом Грушевським, у майбутньому видатним українським істориком. Однак з невідомих причин цей факультет він залишив і перевівся на юридичний. Пройшовши курс навчання, у 1890 р. був залишений в університеті для викладацької роботи. Але Гаврила приваблювала жива робота з людьми, і через деякий час він переїжджає до Прилук, де працює адвокатом. Дмитро Дорошенко, який відвідав Гаврила Міхновського в Прилуках навесні 1905 р., писав про нього у своїх споминах як про «рідного брата Миколи Міхновського, якого він дуже нагадував і обличчям, і всією своєю постаттю, і своїм патріотизмом в самостійницькій душі» [35].

Єдина в сім'ї дочка Олімпіада одружилася із священиком Яковом Совачевим, зусиллями якого було завершено будівництво нової церкви в Турівці. У сім'ї Совачевих також вирости учасники українського національно–визвольного руху, серед яких був і Василь Якович Совачев, свого часу голова студентської української громади в Києві; у 1917–1919 рр. — член Української демократично–хліборобської партії, військовий лікар і начальник санітарної управи армії УНР [35].

Микола народився у батьків доволі пізно. Матері було 44 роки, а батьку майже 50 років. Зрозумілим є те, що сімейний уклад у такому віці вже є фактично усталеним та майже непохитним, а також є схиліть до обов'язкового підтримання традицій сімейних. Одним із вирішальних факторів стало і те, що батьки в такому віці мають більше часу для виховування дітей та роблять це враховуючи свій попередній позитивний чи негативний досвід. Часто це все переходить у деспотизм, який деформує дитячий характер. На мою думку, Гаврилу та Миколі, як наймолодшим пощастило, бо батьки проявили педагогічний такт і виховали дітей з урахуванням народної педагогіки та здорового глузду.

Микола Іванович Міхновський, як син священного служителя та уродженець Полтавщини, ще під час навчання у Прилуцькій гімназії приймав активну участь у громадському та політичному житті, організував гімназійну українську Громаду. У 1891 р. отримав атестат зрілості (Додаток 2) та вступив на юридичний факультет Київського університету. По закінченню навчання він почав працювати адвокатом, а по переміщенню до Харкова створив адвокатську контору та саме там започаткував і свою політичну діяльність. Він приймав участь у створенні Револьюційної Української партії (1900 р.). У написаному М. Міхновським програмному документі «Самостійна Україна» було чітко описано мету національно-визвольного руху в Україні – створення соборної самостійної України: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна, Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі» [24, с. 211].

У 1905 р. ідеологом самостійності було написано та складено конституційний проєкт «Основний закон Самостійної України – спілки народу українського», який включав у себе весь регламент, усі основні аспекти суспільного та політичного устрою держави у майбутньому [31, с. 37].

Під час Першої Світової війни М. Міхновський був мобілізований та проходив службу у ранзі поручика у Київському окружному військовому суді. Із за воєнних подій, які супроводжувались боротьбою української нації за створення держави та спричинили розпад імперій відбулися докорінні зміни у поглядах М. Міхновського на проблему формування національної армії. В 1905 році за Конституційним проєктом, в державі не було передбачено військо, як постійне формування, а лише формування міліційні, які були створені у кожній громаді за територіальним принципом. М. Міхновський очолив військовий рух в Україні після падіння російського самодержавства та початку національної революції. Під керівництвом відомого ідеолога 9 березня 1917 р. відбулося Українське

військове віче. Учасники віча оголосили про створення Установчої військової ради.

Товариство «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка» було створене 16 березня 1917 року. Очілництво над клубом взяв на себе Микола Міхновський. Тоді ж військова рада Київського гарнізону обрала Український військовий організаційний комітет і прийняла рішення перейти до організації власної національної армії негайно. Першим формуванням комітету став полк ім. Б. Хмельницького. На 18 квітня 1917 року туди було зараховано 3754 українських військових [31, с. 242].

Відбулось і велике віче у квітні 1917 року для діючої української армії. Була прийнята ухвала про приєднання до України Кубані, Галичини та Буковини. Утворився Український військовий клуб у Москві, Українська військова рада у Одесі, Українська фронтowa рада у Менську тощо.

У травні 1917 р. М. Міхновський став організатором Першого українського військового з'їзду, на якому було вирішено створити українську армію та комплектувати військові частини та екіпажі бойових кораблів українцями.

Перший військовий з'їзд для проведення практичної роботи обрав тимчасовий Генеральний військовий комітет при УЦР. Цей комітет мав керувати справами війська. Комітет складався з 18 осіб: підпоручик Микола Міхновський, Симон Петлюра, солдат запасу Володимир Винниченко та інші. Відомий ідеолог провів надзвичайно велику роботу щодо розробки та вірного оформлення з боку юридичного статутних документів українського війська, а також особисто проводив агітацію серед солдат, старшин та офіцерів та закликав їх перейти до українських полків.

М. Міхновський та відомі діячі національного руху керували постановам військового полку ім. П. Полуботка 4-6 липня 1917 р.. Метою постанов було бажання вибороти незалежність України. Але намірів та побажань «самостійників» не підтримали ні діячі УЦР, ні вірні їй військові частини. УЦР ухвалила III Універсал, яким було проголошено Українську

Народну Республіку (07.11.1917 р.), але про створення української армії у документі не йшлося. Уряд УНР призвело до поразки оскільки він виявився неспроможним дати відсіч зовнішній агресії. В той час відомий діяч покинув лави УЦР та поринув у політичну діяльність, якою займався на Полтавщині (робота в Українській демократичній хліборобській партії). Міхновський не співпрацював з гетьманським режимом П.Скоропадського, втратив віру і в режим С. Петлюри після розстрілу П. Болбочана за наказом Директорії влітку 1919 р. У 1920 р. він зробив спробу емігрувати за кордон,але вона була невдалою. Потім М. Міхновський працював вчителем на Кубані, а пізніше повернувся до Києва. 3 травня 1924 р. М. І. Міхновський помер. Обставини смерті не з'ясовані [29, с. 70].

1.2. Участь Миколи Міхновського у «Братстві тарасівців»

Тарас Шевченко заклав фундамент соціально та ідейно-філософських засад мобілізації спільноти України у першій половині XIX ст.. Важливим кроком у розвитку ідеї федералізму стала діяльність Кирило-Мефодієвського братства. Ідея федерації як така уявлялася як засіб забезпечення історичних прав народу України [29,с.77].

На сторінках «Книги Буття Українського Народу» (програмний документ кирило-мефодіївців) було представлено обґрунтування ідеї європейської спадковості та самобутності українців. Варто наголосити на тому, в яких умовах був український народ наприкінці XIX ст.. У 1881 році почалося послаблення курсу влади царя у питаннях використання української мови. Дана проблема регламентувалася Валуєвським циркуляром (1863 р.) та Емським указом (1876р.). В Україні починається поширення загальноросійських революційних настроїв, зокрема народництва у другій половині XIX ст. На Наддніпрянщині члени Старої громади (так звані українофіли) репрезентують громадсько-культурне життя. Також вони активізували і просвітницьку роботу та розширили проблематику наукової діяльності користуючись пом'якшенням з боку царського режиму щодо українського питання. Тому і не дивно, що театр став одним із перших

індикаторів поживлення культурного та суспільного життя в Україні. Українська студентська молодь теж найперша починає займати та висловлювати свою радикальну позицію. Нове покоління не задовольняла домінуюче у 1860 – 70-х рр. серед української еліти українофільство та культурно - просвітницька діяльність. Українська молодь знаходиться в пошуках інших підходів і в них з'являється потреба у відході від «українофільства» та «драгоманівства», які припинили їх задовольняти [20,с.36]. Довкола поширення спільного для всіх поняття «українець» згуртувалася українська національна інтелектуальна еліта.

Попри популярні серед молоді ідеї соціалізму, мрії про всевітнє братерство пролетаріату, виникає організація, яка в умовах імперського тиску у Наддніпрянській Україні поставила на перший план питання українського патріотизму, державності та соборності. Ця структура – «Братство тарасівців». Значення цього об'єднання все ще недооцінене. Протягом тривалого часу ця тема замовчувалася. Разом з тим те число членів братства, згодом відомих громадсько-політичних, культурницьких, мистецьких діячів, свідчить про суспільно-політичну зрілість, інтелектуальну цілісність та обґрунтованість ідей братства. Чимало питань, які порушувалися тарасівцями, є актуальними й нині через неподолані проблеми колоніального статусу України.

Загальні напрямки діяльності організації можемо окреслити у наступному: це передовсім національне просвітництво – в найширшому значенні, а саме: підтримка та поширення української освіти, розвиток національної культури (особливо мови), виконання заповітів Шевченка (відзначення роковин Кобзаря, інших пам'ятних та історичних дат), бібліотечна і книговидавнича справа (розповсюдження книг, зокрема й заборонених цензурою), виховання нового покоління, насамперед власних дітей, в українських національних традиціях, консеквентність (у сучасному розумінні – націоналізм).

Тарасівці у недалекому майбутньому стали активними діячами кількох українських партій та організацій з різним ідейним спрямуванням. Так, одним із чільних ідеологів націоналізму став М. Міхновський.

Щодо керівництва організації думки дослідників розходяться. С. Наумов зазначає, що одноосібного керівника структури не було [20,с. 39], натомість існувало певне ядро з авторитетних братчиків, які очолювали невеликі гуртки та певні підгрупи [20,с. 9].

Водночас, за деякими даними, впродовж 1893–1897рр. головою Братства тарасівців був Євген Тимченко [10, с. 74], за іншою інформацією, керівником спочатку був В. Боровик, згодом М. Кононенко і М. Міхновський [20,с. 39].

Основні ідеї «Братства тарасівців» були закладені в «Програмних засадах» (1891), «Profession de foi молодих українців» (1893), «Проекті Статуту» (1893).

Метою «Братства» проголошувалось створення української держави: «Самостійна суверенна Україна: соборна, ціла й неподільна, від Сяну по Кубань, від Карпатів по Кавказ, вільна між вільними, рівна між рівними» [25].

Але її створення «братчики» вважали далекою перспективою. Як перехідний етап вони виступали за перетворення Росії в демократичну федеративну республіку. У «Profession de foi» питання самостійності взагалі не ставилося.

З Миколою Міхновським було насамперед пов'язаний новий розвиток націоналізму в Наддніпрянщині [13, с. 443].

Він висувається на провідні позиції як теоретик та організатор. Він – автор документа «Самостійна Україна», який кілька років був програмою Революційної української партії (далі – РУП). Коли в РУП зросло невдоволення занадто націоналістичним ухилом цього документа, М. Міхновський створив Українську народну партію (далі – УНП), став, по суті, єдиним її теоретиком. Відтак він був автором таких програмних документів

партії, як «Робітницька справа в програмі УНП», «Десять заповідей УНП», «Справа української інтелігенції в програмі УНП», «Націоналізм і космополітизм» тощо[16].

М. Міхновський декларував себе як продукт європейського націоналізму XIX ст., неодноразово посилався на «Весну народів», нагадував, що націоналізм «рвав кайдани» [16, с. 159].

Його концепцію називають націонал-солідаризмом. Акцентовано вона міститься в «Десяти заповідях»: «1. Одна, Єдина, Неподільна, Самостійна, Вільна, Демократична Україна, Республіка робочих людей – це ідеал української людини, за здійснення якого ти повинен боротися, не шкодуючи свого життя. 2. Усі люди твої брати. Але москалі, поляки, мадяри й жиди – це вороги нашого народу, як довго вони панують над нами й визискують нас. 3. Україна для українців, тому виганяй з неї всіх ворогів-зайдів. 4. Усюди й завжди вживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців-гнобителів. 5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай перевертнів-відступників і добре буде цілому твоєму народові й тобі. 6. Не вбивай Україну своєю байдужістю до народних ідеалів. 7. Не зробися ренегатом-відступником. 8. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України. 9. Допомагай своєму землякові поперед усіх, держись купи. 10. Не бери собі дружини в чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами; не приятелюй із ворогами нашого народу, бо цим ти додаєш їм сили й відваги; не накладай вкупі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш» [17]. Важливо зазначити, що «Десять заповідей» доволі часто піддаються критиці з боку дослідників через різкі висловлювання їхнього автора, але хотілося б зазначити, що М. Міхновський ніколи не закликав до протиправних дій, а тим більше до насильницьких дій щодо громадян інших держав.

1.3. Микола Міхновський та утворення Революційної Української Партії

Дмитро Антонович датує створення УНП 29 січня 1900 року. Саме тоді була проведена нарада з чотирьох членів Студентської громади Харкова – Б.

Камінського, Д. Антоновича, М. Русова та Л. Мацієвича. На цій нараді було прийняте рішення про створення політичної партії, яка буде законспірованою та організаційно відособленою від Харківської студентської громади. Четвірка ініціаторів 5 лютого організувала засідання, яке було розширене. Присутні дали згоду прийняти участь у формуванні Революційної Української Партії (РУП), яка на Наддніпрянщині стала першою політичною партією.

Започатковувачі новоствореної партії повинні були поринути в пошуки програмних основ своєї організації. Вони звернулися до адвоката з Харкова _ Миколи Міхновського з пропозицією розробки проекту нової програми. Відомий діяч провів колосальну роботу та виклав свої ідеї в окремій брошурі, так як він сам був завзятим націоналістом. Дана «програма», а власне декларація, що була видана за сприяння членів УСДП Галичини В. Старосольського та Є. Косевича вийшла друком у Львові в середині 1900 року у кількості 1 тис. примірників та під назвою «Самостійна Україна».

Тому можна зробити висновок, що «Самостійна Україна» стала головною працею Миколи Міхновського. Перевидання книги відбувалися лише за кордоном до 1991 року та зусиллями української діаспори у подальшому. Московський режим працював над тим, щоб світ не побачив «Самостійної України» ніколи. За доби Радянського Союзу твори Міхновського були під забороною.

У брошурі М. Міхновського нічого не говорилося про внутрішній лад, устрій самостійної України, що викликало незадоволення тієї частини партійців, які першочергову увагу приділяли соціально-економічним проблемам. Тим більше, що соціальний аспект ще від часів кирило-мефодіївців посідав значне місце в ідеології українського визвольного руху. А наприкінці XIX ст. протест проти соціального поневолення почав набувати все більше і більше радикально-соціалітичного вигляду, оскільки різноманітні соціалістичні вчення, насамперед марксизм, здобували

зростаюче визнання і популярність серед української інтелігенції, в першу чергу серед молоді. З іншого боку, на світогляд української інтелігенції здійснювала свій вплив і теоретична спадщина «Братства тарасівців», викладена в «Декларації віри молодих українців». У цьому документі здобуття національної волі пов'язувалося з вирішенням соціальних проблем (аграрного питання, робітничого та ін.) на користь трудящих [25, с.10].

Але праця М. Міхновського не враховувала деякі моменти щодо необхідності поєднання економічних та національних вимог. Львівський молодіжний журнал «Молода Україна» зазначав, що така держава хорошою є лише для інтелігенції, а не для селянства. Хоча даний журнал і підтримував заклик до самостійності.

Звичайно, гасло відкритої боротьби за самостійну Україну було важливим, оскільки самостійність була і є передумовою вільного розвитку українського народу. Але з погляду політичного, брошура «Самостійна Україна» не була в повному розумінні програмою, бо питання тактики і стратегії політичної боротьби окреслені в ній дуже побіжно [6, с.35].

Публікація брошури М. Міхновського викликала ряд суперечливих відгуків і рецензій сучасників. Своєрідною рецензією на цю програму був коментар Степана Томашівського: «Вже сам заголовок твердить ціль і характер брошури. Могутній національний рух XIX ст. не минув і нас і скристалізувався в ідеалі Самостійної України. Ідея як така природна, як і кожна з поміж великих гуманних ідей в історії людства у всіх часах» [36].

Під керівництвом М. Міхновський наприкінці 1901 – на початку 1902 рр. утворилася організація прибічників незалежної України – Українська народна партія (УНП).

В інформації щодо коренів і бази формування УНП існують діаметрально протилежні погляди. Переважна більшість дослідників вважає, що УНП утворилася внаслідок виходу з РУП влітку 1902 р. націоналістичних самостійницьких елементів, які об'єдналися в політичну організацію під зверхністю М. Міхновського [9, с.106].

Партія «УНП» восени 1905 року видала часопис «Самостійна Україна». В ньому було надруковано проект Української Конституції. В ньому був висунений постулат «Націоналізації землі», тобто – соціалізація в межах українського народного господарства. Микола Міхновський пішов доволі далеко у економічно-соціальних питаннях для народу України.

На двох фундаментальних засадах – суверенітет особи та нації базується проект Конституції України, який був розроблений М. Міхновським.

Суверенна Україна, на думку М. Міхновського, необхідна, насамперед, для створення належних умов для розквіту українського народу й індивідуального розвитку кожного громадянина України. Саме широкі громадянські права та соціальна справедливість мали, за задумом М. Міхновського, стати основою нової незалежної держави. Якраз досягнення цих загальнолюдських прав, разом із забезпеченням національних прав українців [31, с.37].

В конституційному проекті, Міхновський виступає не лише як націоналіст, але й як ліберал і демократгуманіст. Його найвищий ідеал суспільного устрою (що чітко прослідковується в тексті проекту Конституції) послідовно витриманий у найкращих традиціях європейського права ХІХ – початку ХХ століття, а це період, коли в передових, прогресивних державах старого континенту особливе місце приділяли правам та обов'язкам громадян, адже тодішня Європа лише дійшла до усвідомлення того, що всі громадяни кожної держави є рівноправними, незалежно від свого соціального статусу, майнового цензу чи суспільного походження[31, 40].

Тому особливе місце у політичній спадщині Миколи Міхновського займає визначення прав людини та громадянина, яких, внаслідок визвольної революції, малинабути українці. Щоб забезпечити функціонування громадянського суспільства, в якому людям будуть надані рівні «стартові можливості» політик виділяв наступні цілі: відміна станового поділу,

«знесення класів і класових привілеїв як перший ступінь до повної економічної і політичної рівності»[25].

Проголошувалася рівноправність жінок та чоловіків: «Всі українці, як чоловіцтво, так і жіноцтво, рівноправні і тільки вони можуть бути допущені до виконання офіційних обов'язків на Україні» [30].

Микола Міхновський виходячи зі стратегічних інтересів держави будував плани, щоб повністю заборонити чужинцям володіти навіть самим найменшим клапчиком української землі. Звісно, що такий специфічний підхід міг бути гальмівним і зменшувати притік коштів з іноземних джерел, але в той же час був гарантією для молоді, неокріпшої країни про певний захист від поглинання багатими сусідами її народного господарства. Право користування землею мало належати місцевій громаді, яка могла б повноцінно розпоряджатися нею на відповідно до законодавства.

Відомий дія був головним ідеологом та вождем УНП і автором всіх її видань. Партія була складена з виразно націоналістичної групи. До однодумців М. Міхновського потрібно віднести братів В. і М. Шеметів, братів О. і С. Макаренків, братів В. і Г. Шевченків, М. Біленького та Є. Любаревського-Письменного. Співдію їм надавав О. Степаненко. УНП, як і інші політичні організації в Україні мала бажання знайти прихильників серед селян та робітників. Відірвання України від Росії – головна ціль УНП. Ця партія, як і інші партії Наддніпрянщини, заснувала своє видавництво української державної самостійності за кордоном та у Чернівцях і Львові.

Перші роки існування УНП – це час, коли М. Міхновський був найбільш плідним у своїх теоретичних працях. Він робив спроби, які часто були відчайдушними, щоб український народ став на самостійний шлях національно-визвольного руху. У 1902-1904 рр. були написані відозви і прокламації: «Десять заповідей УНП», «Робітницька справа в програмі УНП», «Справа української інтелігенції в програмі УНП», «Робітницьке свято Першого Травня». Щодо змісту цих видань, то він

узагальнений в програмі партії, виданій 1906 р. у Львові. Програмні документи УНП складають цілий етап у розвитку української політичної думки. Борючись з так званим масовим соціалістичним москвофільством української інтелігенції у визвольному русі, М.Міхновський затаврував хворобу національної неповноцінності, роздвоєності українського освіченого суспільства, критикуючи перевертнів малоросів, проповідував радикальні націоналістичні ідеї. Досить звернутися до брошури «Робітницька справа у програмі Української народної партії». У ній, зокрема, стверджувалося: «...Організування усіх українських робітників в одну національну армію з метою вигнання з України усіх зайд, хто б вони не були, і захоплення в свої руки усієї промисловості, націоналізація її чи шляхом права, чи шляхом примусу – се становить ціль української народної партії в сфері робітницького питання, яка всюди і завжди тримається сього правила. Україна з її добрами тільки для українців, а не для чужинців» [26, с.31].

Великого розголосу набув твір М.Міхновського – своєрідний маніфест, катехизис самостійників – «Десять заповідей УНП», написаний у 1903 р. і широко відомий в Україні і за кордоном. Політичні погляди автора «Заповідей» відображали націоналістичну ідеологію всієї партії: «1. Одна, єдина, нероздільна від Карпатів аж до Кавказу, самостійна, вільна демократична Україна – республіка робочих людей – от се національний всеукраїнський ідеал. Нехай кожна українська дитина тямить, що вона народилась на світ на те, щоб здійснити свій ідеал. 2. Усі люди твої брати, але москалі, ляхи, угри, румуни та жиди суть вороги нашого народу, аж поки вони панують над нами і визискують нас. 3. Україна для українців. Отже вигонь звідусіль з України чужинців-гнобителів. 4. Усюди і за всі годи вживай української мови. Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганяють твоєї господи мовою чужинців гнобителів. 5. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай перевертнів-відступників і добре буде цілому твоєму народу і тобі. 6. Не вбивай Україну своєю байдужістю до всенародних інтересів. 7. Не зробися перевертнем-відступником. 8. Не обкрадай власного

свого народу, працюючи на ворогів України. 9. Допомагай своєму землякові наперед усіх. Держись купи. 10. Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть твоїми ворогами. Не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили і відваги, не дій у купі з гнобителями нашими, бо ти зрадник будеш»[17].

«Десять заповідей УНП» – один з найголовніших документів самостійницького руху в Україні, написаних М.Міхновським. Документ піддався критиці з боку політичних противників УНП, але жоден пункт даного документу не закликає до насильницьких дій, винищення народів або переслідувань, а лише розкриває світогляд відомого діяча в певний історичний період.

Отже, М. Міхновський, віддаючи належну данину тодішньому захопленню соціалістичним устроєм, ставив партійні завдання на чіткі національні основи. Коли український народ матиме свою власну історичну державу лише тоді будуть розв'язані в соціалістичному напрямі соціально-економічні питання з користю для даного народу. А тому головною передумовою для будівництва селянами та робітниками України соціалістичного економічного ладу є здобуття самостійної та вільної української держави.

Можливості пропаганди самостійницьких поглядів швидко звузилися після поразки революції 1905 р.. В 1906 році стався розкол в УНП внаслідок якогovid неї відійшла група «автономістів» тому що прагнула легалізуватися, щоб взяти участь у виборах до Думи. Після цієї події УНП починає поступово розчинятися серед інших партій, хоча ще у 1907 р. провела свій з'їзд, залишаючись на позиціях націоналізму, а гасло самостійності, кинуте М.Міхновським і його партією, не знайшло.

Політик, історик, практикуючий юрист, творець одного з перших проєктів Конституції України, Микола Міхновський зробив великий внесок у створення правових основ майбутньої української держави.

Феномен тарасівців є важливим чинником у становленні українського державництва, вони перші поставили вимогу створення української самостійної держави, власної національної армії. Справедливо буде сказати, що тарасівці стали першими державниками в час, коли держави ще не було. Всі українські самостійницькі групи та партії спиралися у своєму світогляді та практичній діяльності на спільний націоналістичний знаменник української політичної думки, яке витворило Братство тарасівців.

Твір М. Міхновського «Самостійна Україна» закликав до політичної боротьби за незалежність України та обґрунтував ідеї національної державності і став не лише програмним документом Револьюційної української партії, а й пророчим щодо майбутнього України.

Конституційний проєкт підготований у 1905 році Миколою Міхновським визначив право набуття українського громадянства, гарантував основні права і свободи громадянам майбутньої української держави та основні демократичні свободи особам без громадянства й іноземним громадянам, що мешкали на території України.

Конституційний проєкт у загальних рисах визначив право набуття українського громадянства і гарантував основні демократичні свободи особам без громадянства й іноземним громадянам, що мешкали на території України.

РОЗДІЛ II. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

М.І.МІХНОВСЬКОГО В 1905-1916 РР.

2.1. Діяльність Миколи Міхновського у політичному та суспільному житті України

Наприкінці 1901 – на початку 1902 рр. під керівництвом Міхновського постала політична організація прибічників незалежної України – Українська народна партія (УНП). В інформації щодо коренів і бази формування УНП існують діаметрально протилежні погляди. Переважна більшість дослідників вважає, що УНП утворилася внаслідок виходу з РУП влітку 1902 р. націоналістичних самостійницьких елементів, які об'єдналися в політичну організацію під зверхністю М.Міхновського [18, с.12].

Період самої плідної праці зі сторони теоретичної роботи М. Міхновського припадає на перші роки існування УНП. Він хотів повести національно-визвольний рух українського народу по шляху самостійництва.

Документи УНП (програмні) складають цілий етап у розвитку політичної української думки. М. Міхновський боровся зроздвоєністю українського освіченого суспільства критикуючи перевертнів малоросів з масовим соціалістичним москвофільством української інтелігенції у визвольному русі і він затаврував хворобу національної неповноцінності.

Відомий діяч завжди зазначав, що він українську автономність допускає лише за умови, досягнення головної мети, здобуття української незалежності. Перша УНП відрізнялася національним радикалізмом від українських соціалістів та лібералів, адля них автономія проголошувалися як кінцева мета, а незалежність України була – шкідливою та утопічною. М.Міхновський не робив відкидання принципів федерації, за такої умови, що цього схоче народ України, але поки він згодиться на таку федерацію, він мав у планах створення самостійної держави.

Роблячи з вищесказаного висновок потрібно сказати, що в програмі УНП розмова про державність України йшла в іншому ракурсі, аніж у

брошури «Самостійна Україна». По-перше, діяч аналізував ідею федералізму та обґрунтував свій висновок про федерації вільних народів, які мали бути добровільними. Такі держави, як Австрія, Росія, Німеччина та інші, за М. Міхновським повинні були розпастися. А саме нові федерації мали б скластися в залежності від інтересів кожної нації, а не в межах сучасних держав. Можуть бути, наприклад федерації поляків і руських, чехів та українців і т.д..

Самостійники незважаючи на свою мало чисельність вперто та послідовно шукали шлях до сердець людей. Іноді вони використовували демонстративні та навіть епатажні методи та форми впливу. Все це робилося для однієї мети – розвитку почуття незалежності до народу зі славним минулим, пробудження національної свідомості, а також привернення уваги до ідеї самостійності України. Ці свої ідеї ідеолог намагався попри всілякі адміністративні заборони популяризувати у часописах: «Хлібороб» (1905 р.), «Самостійна Україна» (1905 р.), «Слобожанщина» (1906 р.) «Запоріжжя» (1906 р.) та «Сніп» (1912–1913 рр.).

М. Міхновський використовував усі можливості для своєї агітаційної роботи. Саме за його сприяння було створене «3-тє Харківське товариство взаємного кредиту» (1909 р.). Поліція оцінювала цю організацію як «легальне прикриття групи українців», які обговорюють політичні питання. З 1912 по 1913 рр. він плідно працював у Харківському Товаристві імені Квітки-Основ'яненка тому Міхновського та інших членів УНП поліція небезпідставно підозрювала у використанні товариства для пропаганди самостійницьких поглядів.

Поліція небезпідставно підозрювала Міхновського та інших членів УНП у використанні Товариства для пропаганди самостійницьких поглядів.

М. Міхновський направив свій пропагандистський досвід та здібності організатора на військову та громадсько-політичну діяльність з початком Української революції 1917 року. Разом з однодумцями була створена альтернативна УЦР та задекларована. Але перед ним постала нова

проблема: або разом зі своїми довіреними особами розбудувати далі власну Раду з метою якнайшвидшого проголошення Української держави та бути звинуваченим у розколі українського табору, чи доєднатися до легітимної Української Центральної Ради — та мати надію, що вони переконують опонентів у необхідності проголошення незалежності держави. Під час роздумів був обраний другий варіант: в кінці березня 1917 року «самостійники» Міхновського увійшли до складу УЦР. Але жодної з проблем це не вирішило та призвело до серйозних розходжень вже під час написання першої спільної відозви. Микола Міхновський побачивши, що в дискусіях лише марнується дорогоцінний час повністю почав віддаватися віддався творенню українського війська.

В останні роки свого життя Міхновський очолив Українську демократично-хліборобську партію (УДХП), яка здійснила в Києві державний переворот. Наталія Полонська-Василенко описує в «Історії України», що саме М. Міхновському праві кола українців пропонували очолити українську державу. Німці тоді підтримали Павла Скоропадського, а Міхновський виїхав на Кубань, деорганізував рух кооператорів і шкільництво. Є дві версії смерті М. Міхновського: однією з версій є, те що його знайшло Державне політичне управління і розстріляло 3 травня 1924 року, а інша – покінчив життя самогубством.

У період з 1900 по 1905 роки політична та громадська діяльність М. Міхновського була досить плідною з двох точок зору: з точки зору організації політичної боротьби та з точки зору розвитку ідеології самостійництва. Діяч працював послідовно та систематично: написавши в «Самостійній Україні» ідеологічні засади самостійництва, він, з одного боку, намагався їх поглибити у багатьох публікаціях, а з іншого, докладає зусиль для створення умов реалізації їх на практиці. Саме з даною метою створюється Українська Народна Партія, яка мала виступити організаційним ядром самостійницького руху. Разом з тим і розробляється суспільно-політична модель майбутнього устрою.

Микола Міхновський починаючи з кінця 1905 року і до Лютневих подій 1917 року переслідував мету – це консолідація усіх конструктивних сил суспільства України та все можливе залучення інтелігенції та широких верств населення до активної та свідомої політичної діяльності на націотворчих засадах. Діяльність у цей період мала свої особливості і зумовлювалася тим, що політичні репресії зі сторони царизму пішли на спад і саме це дало змогу розгорнути легальні форми агітаційної, пропагандистської та просвітницької робіт: організація різноманітних товариств, видання часописів, участь у виборах до Державної Думи, проведення культурних та просвітницьких заходів тощо.

2.2. Взаємостосунки Миколи Міхновського з українськими громадськими та політичними діячами

Військовий діяч не обов'язково мав водити полки та керувати дивізіями й арміями.

Тогочасні обставини на таку роль вимагали не стільки військово людину, скільки політика національно-державницьких поглядів, таку особистість, яка б єднала у собі глибокий патріотизм до України та вірність справі національній. Саме таким діячем і був Микола Міхновський, хоча і розвиток подій тогочасних не вивів діяча на перші позиції в керівництві справою військовою.

Під час Першої світової війни він, будучи давнім ворогом Росії, перебував на фронті та здійснив міркування невоюючи до Києва, дезертирство у Київському військовому окружному суді.

У нього з'явилась ідея закласти підґрунття майбутньої української армії за нових обставин. Він висловлював таку думку, що кожен український військовий російської армії повинен вважати себе військовим майбутньої української армії.

Розуміючи та знаючи, що легіон Українських Січових Стрільців набрав

розмах та вплив у складі айстро-угорської армії, Міхновський хочів створити частини українські у російській армії. На жаль, на той час задум не віднайшов підтримки царського військового керівництва.

М. Міхновський на початку Української революції 1917 року спрямував свої організаторські здібності та пропагандистський досвід на політичну та громадську діяльність та роботу у війську. По його ініціативі березні було організовано та проведено три військових віче. На останньому віче (11 березня 1917 р.) було прийнято рішення про Першого українського охочекомонного полку імені гетьмана Богдана Хмельницького. Вже 16 березня, М. Міхновський разом з однодумцями Л. Степаненком, В. Отамановським, Ганом, В. Павленком, В. Євтимовичем—утворюють товариство «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка». Це товариство ухвалило рішення перейти до «згуртування всіх вояків-українців до негайної організації національної армії як могутньої мілітарної сили, без якої не можна помислити про здобуття повної волі України.

Того ж дня нарада військових Київського гарнізону обрала Український Військовий Організаційний Комітет. М. Глинський очолив цей комітет. До складу президії Комітету входили: капітан Ган, поручики Міхновський і Гоц, полковник Волошин та прапорщик Павелко. Нарада ухвалила резолюцію, в якій постановила «незалежно від регулярної армії, сформувати з охотників і не підлягаючих покликанню до війська «охочекомонний полк» з усіх родівзброї».

Про це Микола Міхновський говорив у Києві 19 березня виголошуючи емоційну промову під час української маніфестації.

Микола Міхновський був лідером Українського військового організаційного комітету. Свою власну діяльність він представив на Українському Національному Конгресі (6-8 квітня 1917 року). В той час даний комітет проводив переговори з командуванням армії Росії про формування українських бригад в кількості двох. Конгрес обрав

Міхновського членом Центральної Ради від Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка. Зусиллями та з ініціативи Української партії Військового Організаційного Комітету та Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка було підготовлено проведення I-го Всеукраїнського військового з'їзду. Через свою малу чисельність самостійникам не вдалося опанувати стихію українського військового руху. Політичні партії, що становили переважну більшість у Центральній Раді (есдеки, есери та соціалісти-федералісти), створивши Військову комісію для керівництва військовими справами, перехопили ініціативу самостійників по проведенню Першого військового з'їзду.

З'їзд відбувся 5-8 травня 1917 року у Києві, в приміщенні Педагогічного музею (тепер Будинок вчителя). Понад 900 делегатів, що представляли півтора мільйона військовиків-українців, з'їхались з усіх фронтів, флотів, гарнізонів і округів не тільки України, а й усієї Російської імперії. Характеризуючи склад делегатів з'їзду, В. Винниченко писав: «Не всі були свідомими, освіченими, національно організованими..., не вмiли як слід говорити по-українськи, вони були найбільше крайніми, запальними, непримиримими «націоналістами»..., горілибажанням зразу тут здійснити свою ненависть і свою любов» [2, с.140].

Радикальні погляди панували на цьому з'їзді. Даний з'їзд, на думку Міхновського, мав поставити перед діячами УЦР чітке завдання з негайної організації національних збройних сил. Ідею негайної «націоналізації армії на національно-територіальному принципі», яка стояла перед українським військовим рухом не зміг провести М. Міхновський незважаючи на те, що серед делегатів з'їздублизько 45 відсотків становили прихильники самостійників. На громадську думку та політичні події в Україні самостійницька течія не мала достатнього впливу.

До складу Українського генерального військового комітету (УГВК) було обрано всього 5 самостійників і 13 представників партій автономістських поглядів [18, с. 209].

Микола Міхновський увійшов до складу створеного з'їзду та продовжував займатися українізацією війська, відстоюючи ідею формування національної армії. Соціалістична національна демократія негативно ставилася до створення власної армії, пропагуючи ідею створення «народної міліції».

Тому через це розходження серед керівництва Української Центральної Ради росла недовіра до постаті М. Міхновського, хоа він і мав в армії значну популярність.

Самостійники М. Міхновського у червні 1917 року сформували військову частину, яка проголосила себе Другим українським імені гетьмана Павла Полуботка козачим полком. Але полк не був визнаним ані УЦР, ані російською владою. УЦР взагалі налякало створення та поява самостійницького війська у Києві.

Полк відвідував Володимир Винниченко. Інтендантській службі надав розпорядження Український генеральний військовий комітет припинити постачання продовольством, обмундируванням та зброєю.

Полуботківці натомість вдалися до спроби воєнного заколоту. Вони мали на меті проголошення незалежної України та виставили низку ультимативних вимог до Центральної Ради і Тимчасового уряду. У своїх прокламаціях полуботківці заявляли: «Ми, українці-козаки не хочемо мати свободи лише на папері, або півсвободи. Після проголошення Першого Універсалу (Другого ми не визнаємо), ми приступаємо до заведення порядку в Україні. Для цього ми всіх росіян і ренегатів, які гальмують роботу українців, скидаємо з їх постів силою, не рахуючись з Російським Урядом».

Микола Міхновський вважається головним натхненником виступу, але жоден офіційний документ це не підтверджує. Безумовно потрібно сказати, що Микола Міхновський був беззаперечним натхненником самочинного творення українських збройних сил як оплоту самостійної України. Глядячи на це, що полуботківський полк був сформований на зразок богданівського, (здійсненого за наполяганням Міхновського і за його планом), можна

кваліфікувати як дітище відомого борця за незалежність та втілення його намірів.

Існував також і план повстання, очевидно, складений самим Міхновським, певною мірою авантюрний та ризикований. Складання такого плану свідчить про наявність у нього немалих фахових військових знань і здібностей. Водночас це говорить про мужність Миколи Міхновського. Адже такий чином був пов'язаний з великим ризиком і не був безпечним за умов воєнного часу. План цього виступу мав назву «План робіт 2-го українського полку імені Павла Полуботка з 3 на 4 липня 1917 року». Цей спеціальний та цілісний документ на той час, він став надбанням лідера кадетів, відомого історика та колишнього міністра іноземних справ Тимчасового уряду Павла Мілюкова. Щодо питань потрапляння цього плану до його рук, то це питання не досліджене. На думку Дмитра Дорошенка – через контррозвідку Росії. План був датований «з 3 на 4 липня 1917 р.», що наводить на думку про завчасну підготовку документа.

Полк вийшов з казарм у ніч з 3 на 4 липня, здобув арсенал та частину центру Києва. УЦР не підтримала даний виступ, бо сподівалася досягти автономії України політичним шляхом. Також проти виступу був і полк Богдана Хмельницького, більше того та він взяв участь у роззброєнні полуботківців. Юрій Капкан, який був його командиром, був свого часу викликаний Міхновським із Сибірска та призначений командиром богданівців. Від Капкана Міхновський взяв присягу, де він присягав на вірність самостійній Україні та на виконання плану проголошення самостійності. Капкан також був втягнений в самостійницькі плани полуботківців. Тому цілком правомірно у цьому випадку вважати Капкана стосовно Міхновського зрадником, або ж мовою сучасного політикуму – тітушкою.

В результаті всіх цих подій 6 липня повстанці склали зброю, а частину з них було заарештовано. Почалося слідство за участі Військової прокуратури, яке тривало до жовтня. Доказів щодо прямої участі М. Міхновського у

повстанні не було. Але провину Міхновського обґрунтовували двома аргументами: по-перше, що напрочуд ідентично план організації полку імені гетьмана Полуботка нагадував план створення з ініціативи Міхновського полку імені Хмельницького за ініціативи М. Міхновського. По-друге, обґрунтування дій повсталих багато у чому перекликалося з ідейною позицією Миколи Міхновського і його прихильників. Відомий ідеолог був затриманий, хоча слідство щодо нього не відбувалося. Лідери УЦР вважали, що потрібно прибрати з Києва конкурента, «авантюриста» та «шкідливого елемента». За наполяганням Володимира Винниченка, військова влада під охороною жандармерії відправила його на Румунський фронт для проходження служби. Так само на фронті або у військових в'язницях, опинилося й багато інших самостійників.

Микола Міхновський пробув на Румунському фронті до пізньої осені, а повернувшись до України, оселився в Лубнах на Полтавщині, де доклав руки до створення Української демократично-хліборобської партії, засновниками якої були старі друзі Міхновського – політичний діяч та історик В'ячеслав Липинський і брати Володимир і Сергій Шемети. Вони відстоювали державну самостійність України, виступали за ліквідацію поміщицьких латифундій, але за збереження приватної власності на землю та орієнтувалися на міцне фермерське господарство, а також за республіканський державний устрій на чолі з президентом та представницькою владою.

Микола Міхновський поринув у діяльність УДХП, прагнув поширити її вплив повсюди в Україні і пов'язував майбутнє України з реалізацією демократично-хліборобської програми, навіть, почав схилитися до монархічного принципу організації державної влади.

УДХП, перебуваючи в опозиції до Центральної Ради, підтримала державний переворот гетьмана Скоропадського, проте Міхновський не схвалював політики гетьманського режиму.

Гетьман Скоропадський пропонував йому посаду «бунчужного

товариша», тобто свого особистого радника, але Микола Іванович відмовився.

Микола Міхновський не мав довіри до соціалістів тому як і всі хлібороби-демократи, не підтримав також ідеї масового антигетьманського повстання. Він також передбачив, що соціалістичний режим своєю екстремістською політикою призведе до анархії в промисловості та сільському господарстві, розпаду армії та адміністративного апарату.

Діач ще раз звернувся до військової справи вже у червні 1919 року. Причиною стало розроблення хліборобами-демократами плану усунення Директорії від влади.

План полягав у тому, щоб за сприянням двох найбільш боєздатних з'єднань української армії - корпусу Українських січових стрільців полковника Євгена Коновальця та Запорізького корпусу полковника Петра Болбочана - встановити в Україні військову диктатуру. Рішення УДХП було однозначним - «Необхідно їхати до Болбочана.Єдина надія на нього». Болбочану було запропоновано поповнити його частини «добровольцями-хліборобами», яких на той час нараховувалося близько 3 тисяч. У подальшому УДХП ще планували зібрати близько 40 тис. чоловік упорозумінні з «Союзом хліборобів-власників». Більшість добровольців були представниками українських середніх та дрібних земельних власників, які розуміли, що більшовицька влада несе їм повне знищення.

Також була розгорнута активна діяльність М. Міхновського у сфері військового будівництва, він організував Клуб ім. П. Полуботка, стояв біля витоків Українського Військового Організаційного, приймав участь у організації і роботі з'їздів, згуртування навколо них української еліти, яка вносила свої самостійницькі ідеї та різних політичних сил і широких кіл громадськості. Але діяльність відомого діяча не знайшла підтримки серед керівництва УЦР, адже для нього не був прийнятним його радикалізм у вирішеннях національних питань.

РОЗДІЛ III. ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М.МІХНОВСЬКОГО В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

3.1. Позиція Миколи Міхновського щодо розбудови українського війська

Досвід минулих поколінь свідчить, що успішність національних революцій багато в чому залежить від військового та політичного факторів і також від того, чи підтримають гасла національного визволення військові, чи зможе еліта сподіватися на збройну силу.

Про активну участь М. Міхновського і його самостійницького оточення у військовому будівництві писали багато істориків. Однак існує і протилежна точка зору, яку рельєфно сформулював у передмові до збірника документів і матеріалів «Український національно–визвольний рух. Березень–листопад 1917 року» В. Верстюк: «Не витримує перевірки документами думка про якусь особливу роль, зіграну самостійниками в українізації російської армії, як і твердження про те, що федералістична концепція автономістів цілком заперечувала доцільність національної армії...»[30, с.12].

Офіційною лінією УНП був курс на організацію української армії. Де в першому документі УНП 1917 р. — Універсалі від 21 березня 1917 р. він був представлений.

Миколі Івановичу стали в нагоді зв'язки та служба в армії ще в 1914-1917 роках. На початку березня 1917 року він ступив на шлях організації українських офіцерів, проводив з багатьма зустрічі та виступав із задоволення на зборах та нарадах. Дмитро Дорошенко зазначав, що бачив Миколу Міхновського вже на початку березня в Українському клубі в Києві як представника військових. Також діяч виступив у Києві перед 210 українськими офіцерами 6 (19 за н. ст.) березня з ідеєю утворення української національної армії. На зборах було укладено резолюцію, в основу якої було покладено ідеї доповіді. Збори отримали назву «Підготовче віче» і були опубліковані масовим накладом, а потім поширені в тилу та на фронті. Через три дні, 9 (22) березня, М. Міхновський організував збори українських військових київського гарнізону. Вони підтримали рішення «Підготовчого

віче». «Першими зборами українських офіцерів та солдатів» називає цей форум Дю Дорошенко. Збори ухвалили вважати себе Тимчасовою військовою радою і звернулися до Тимчасового уряду з відозвою, у якій вітали виголошені Тимчасовим урядом демократичні свободи і висловлювали надію, що він ще до скликання Установчих зборів затвердить щодо України юридичний акт, яким поверне їй автономні права, захоплені царизмом.

Після промови Міхновського, яка була доволі палкою (про це писала газета «Киевская мысль») було ухвалено почати «негайну організацію власної національної армії, як могутньої мілітарної сили, без якої не можна подумати про здобуття повної волі України».

16 березня 1917 року серія цих зборів була завершена військовою нарадою представників залоги Києва і його околиць. Була ухвалена резолюція за доповіддю М. Міхновського, що формулювала такі завдання: «Негайно приступити до організації власної національної армії, як могутньої своєї мілітарної сили, без якої і не можна помислити здобуття повної волі України». Збори утворили Український військовий організаційний комітет до якого входили: сотник Л. Ган, полковник Волошин, полковник Глинський – голова, поручик М. Міхновський та прапорщик Т. Павелко – члени. Очевидно, писав Д. Дорошенко, за ініціативою М. Міхновського на порядок денний були поставлені такі питання: 1) організація українського війська, 2) організація українського військового клубу, 3) участь військових в українській маніфестації, призначеній на 19 березня.

Після доповіді М. Міхновського, яка була зустрінута з натхненням, було прийнято рішення, як зазначалося в резолюції, розпочати негайну організацію власної української армії. Передбачалося, що формування армії розпочнеться з організації добровольчих українських полків усіх родів військ. Першому було вирішено дати назву «Перший Український імені гетьмана Богдана Хмельницького полк». Для об'єднання офіцерів, які були готові брати участь у створенні національної армії, було прийнято рішення

відкрити в Києві «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка». Питання щодо виконання цього рішення були покладені на організаційне бюро на чолі з М. Міхновським.

Миколі Івановичу належить одна з головних ролей в організації «Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка». Вдвох з капітаном артилерії Л. Ганом вони створили Статут клубу та протягом тижня його зареєстрували. Клуб організований був як військове товариство з центром у Києві та мав змогу відкривати філії по всій Україні. Мета товариства була зазначена в статуті: «Згуртування в одній сім'ї вояків, лікарів і військових урядовців української народності під прапором: Федеративної Росії — автономної України». Члени клубу негайно після заснування клубу опублікували і поширили листівку, у якій висловлювали заклик до українських військових щодо об'єднання для боротьби за звільнення України. Ця відозва справила глибоке враження на військових. Почали відбуватися українські віча й організовуватися військові товариства і клуби на фронті та в тилу.

Віддаючи головну увагу роботі в армії, М. Міхновський прагнув до контактів з представниками інших категорій українського населення. Але вже з початку квітня він став відчувати, що його, як і самостійників у цілому, прагнуть ізолювати від української аудиторії. Так, 5 квітня 1917 р. Міхновському відмовили у виступі з доповіддю перед делегатами 1-го Всеукраїнського з'їзду вчителів. Автономістське керівництво з'їзду дало йому лише декілька хвилин для привітання від імені членів товариства ім. Полуботка [19, с. 107].

На початку квітня 1917 р. у Києві зібрався Всеукраїнський національний конгрес. М. Міхновський був на ньому як представник клубу ім. П. Полуботка. Його запропонували до президії, але В. Винниченко переконав конгрес не включати Міхновського, згадавши, як писав у своїх «Споминах» М. Грушевський, «лояльні ухили Міхновського під час війни» [5, с.123].

Міхновський готував виступ для делегатів з доповіддю «Українське військо як головна підвалина волі й державності України». Але йому дозволили виступити лише з привітанням від клубу ім. П. Полуботка. За оцінкою преси і цей виступ справив на делегатів велике враження.

Національний конгрес передав свої повноваження обраній зі свого складу Центральній Раді. М. Міхновський увійшов до складу Ради як представник військового товариства ім. П. Полуботка. Автономістично–федералістична течія в УЦР остаточно перемогла, а самостійники в ній були по суті ізольовані.

Життєві події змусили Національний конгрес звернутися і до військового питання. Для Центральної Ради інтерес в масах до цього питання був несподіваним, і залишити без уваги дане питання вона не могла. Від імені конгресу УЦР було вислано до російського військового міністра, що якраз перебував у Києві, делегацію для обговорення питання про українізацію військ. До складу делегації включили двох радикал–демократів — С. Ерастова та Д. Дорошенка, а також М. Міхновського — найавторитетнішого на той час у військах українського політичного діяча.

На жаль, переговори не дали потрібних результатів. Російський військовий міністр, який дозволив формування польської дивізії, що стояла в районі Білої Церкви, сприяв створенню чеських і латиських національних з'єднань — відмовив у цьому українцям. Після розмов, правда, було обіцяно зробити виняток для лише двох бригад. Про цю вимушену поступку російської влади М. Міхновський повідомив делегатів Конгресу запискою до президії, яка, оприлюднена головою, викликала бурхливі оплески.

Але погодившись, російська влада гальмувала вирішення конкретних питань. Ця ситуація, однак, не зупинила процес національного військового будівництва. У Києві 10 квітня відбулося українське віче військових–фронтників. Дане віче ухвалило домагатися організації української національної армії з усіма родами військ, а поки що згуртувати на фронті

українців в окремі національні групи, а в тилу — формувати повноцінні українські полки з мовою українською.

Саме за цих умов Микола Іванович Міхновський разом з своїми однодумцями приступив до організації першого великого українського військового з'єднання цілком самостійно. Для цього склалися надзвичайно сприятливі умови. На початку квітня 1917 р. в Києві на так званому етапно-розподільчому пункті зібралося 3 000 українських солдатів, які почали домагатися, щоб із них сформували окрему українську військову частину. Делегати від цих солдатів у порозумінні з товариством ім. П. Полуботка склали план організації полку ім. Б. Хмельницького, який і запропонували вищій військовій владі. Пропозиції були відхилені. Але це не зупинило ініціаторів організації українського полку. На Сирецькому полі під києвом у середині квітня 1917 року було оголошено заяву про створення «Першого Українського козачого ім. гетьмана Богдана Хмельницького полку». Ця велика подія переросла в національне свято. Учасники провели мітинг та організували маніфестацію, а також три військових оркестри відіграли український національний гімн «Ще не вмерла Україна». Було утворено делегацію військових, у складі якої були М. Міхновський і В. Павелко — члени клубу ім. П. Полуботка, делегати українського полку, офіцери гарнізону. Делегація вела переговори з командуванням армій Південно-Західного фронту, Радою солдатських і робітничих депутатів Київського військового округу про статус першого українського військового з'єднання.

Проте російські генерали дозволу на формування полку не дали. І дана справа почала набувати надзвичайно великого розголосу. Самочинні дії клубу засуджували всі — від офіційних осіб і організацій, які представляли Тимчасовий уряд, до газет російських соціалістичних партій. До цієї кампанії шельмування самостійників включилися й українські соціалісти.

3.2. Громадсько-політична діяльність Миколи Міхновського після поразки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Після визвольних змагань 1917-1921 рр. на ідеях Миколи Міхновського почалося виховуватися нове покоління українських патріотів. Концепції Українського націоналізму, який став багатовимірним поняттям, був розвинутий та збагачений новим змістом, його основою була ідея національного визволення.

Восени 1917 року в Україну Микола Міхновський повернувся до Києва, де революційні події наближалися до розв'язки. Є припущення, що він залишив фронт без дозволу командування, і в столиці України його чекав арешт.

На Полтавщині, саме в цей час, відбувалося створення політичної організації — Української демократично-хліборобської партії (УДХП). Засновниками вищевказаної організації були відомі історики і політичні діячі та друзі Міхновського - В'ячеслав Липинський, Володимир і Сергій Шемети. В жовтні 1917 р. була опублікована програма УДХП, в якій чітко сформульована самостійницька перспектива України, про вільну та суверенну державу.

Партія стверджувала вкрай необхідним проведення аграрної реформи та ліквідації великих приватних земельних володінь (помістя). Але, на відміну від Союзу соціалістів – революціонерів (есерів), УДХП орієнтувалася на міцне фермерське господарство, на приватну власність на землю. Планувалося утворити земельний фонд, до якого хотіли включити кабінетні, удільні, конфісковані казенні, монастирські землі тощо, а також землі приватних власників. Українська держава ділила земельний фонд на хутори, які без права поділу, користування передавалися у довічне, спадкове володіння. Орендна плата за земельні ділянки вносилася до державної скарбниці і таким чином ця частина землі вилучалася з товарообігу, а решту земельної площі можна було купити чи продати. Але держава регулювала цей процес, щоб запобігти надмірній концентрації земель в одних руках чи надмірній парцеляції.

УДХП прагнула поширити регулюючий вплив держави на промисловість і фінансову систему, а також у сфері робітничого законодавства хлібороби–демократи зобов'язувалися підтримувати вимоги українських робітничих партій.

Партія уявляла майбутню українську державу республікою з президентською формою правління, якій президентська влада буде обмежуватися Українським Сеймом та обиратиметься на 4 роки в результаті демократичних виборів. Виконавчу владу повинна була здійснювати Рада Міністрів чи Генеральний Секретаріат.

У більшості українських національних партій УДХП викликала негативну реакцію із-за намірів зберегти, нехай і в урізаному вигляді, приватну власність на землю. В зв'язку з цим Українська демократично–хліборобська партія була оголошена реакційною, поміщицькою організацією. Соціалістичні опоненти хліборобів–демократів вбачали їхні приховані промонархічні настрої, що стосується орієнтації на президентську республіку.

М. Міхновський, який ще до революції позбувся своїх соціалістичних ілюзій, настільки поринув у діяльність УДХП, що хотів поширити її вплив не лише на Полтавщині, але й за її межами

Пізньої осені — того часу Міхновський повернувся в рідні краї, коли там закінчувалася підготовка до виборів до Всеросійських Установчих зборів. Хлібороби–демократине маючи жодних надій на успіх вирішили взяти участь у цій кампанії, використавши її для якнайширшої пропаганди своїх поглядів.

В лютому 1918 р. політична діяльність М. Міхновського була перервана наступом на Полтавщину радянських військ. Завдяки своїй дореволюційній адвокатській діяльності він часто й охоче виступав на захист селян, тому і залишився на радянській території та зумів уникнути репресій, хоча перебував під пильним наглядом більшовицької влади.

9 січня (22 січня за н. ст.) 1918 р. під тиском зовнішніх обставин Центральна Рада своїм IV Універсалом, нарешті, проголосила незалежність України. Нарешті те, до чого він закликав з 1900 р., врешті–решт збулося, що могло б бути для Міхновського підставою для особистого триумфу.

Але особиста перемога М. Міхновського відбулася на тлі загальноукраїнської трагедії. ЗПівночі просувалися радянські війська і Брестський мирний договір, підписаний дипломатами УНР, обіцяв відновлення влади Центральної Ради лише ціною нерівноправних угод і окупації України військами держав німецько–австрійського блоку. Але взагалі не про такий мир мріяв Микола Міхновський.

1918 рік став новою сторінкою в політичній біографії Миколи Міхновського після переїзду до Києва, який відбувся вже в умовах окупації України німецькими й австро–угорськими військами. Це був рік великих надій і глибоких розчарувань. До кінця квітня 1918 р. формально влада перебувала в руках Української Центральної Ради, а склад залишився, в основному, есеро–есдеківським. Політика уряду змінилася мало, що вело до розвалу економіки та сприяло наростанню класової боротьби в суспільстві.

Певну роль у подальших подіях відіграла й Українська демократично–хліборобська партія, до якої належав М. Міхновський, тому що ліберальні й консервативні елементи виступили проти Ради, прагнучи створити новий режим, здатний затвердити мир і спокій в Україні.

Партія, після приходу німців, швидко посилювала свій вплив у суспільстві, оскільки постать М. Міхновського була в ній однією з головних. Він був обраний секретарем київського губерньського осередку партії і тепер ним значною мірою визначався курс УДХП.

Взагалі, критикуючи соціалістичну Центральну Раду, М. Міхновський не підтримував ідею знищення республіканського ладу і встановлення право–консервативного режиму. Довідавшись про підготовку перевороту, він звернувся до соціалістів–самостійників з пропозицією до лідерів УПСР провести реконструкцію уряду і таким чином ліквідувати кризу. Зокрема

передбачалося розпустити Центральну Раду і передати владу комітетові з 30 чол., у якому соціалістів повинно бути не більше 20 %, скасувати закон про соціалізацію землі, скласти новий діловий кабінет і вибрати диктатора, а через 6 місяців зізвати парламент [20, с.90].

Міхновський разом зі своєю партією відмовився співпрацювати з гетьманським режимом і став до нього в опозицію. Він не залишав надій на еволюцію гетьманського режиму та прагнув всіма легальними способами прискорити її. До цілком легальної опозиції стали і деякі інші національні партії та організації. Наприклад, самостійники–соціалісти, соціалісти–федералісти та Українська трудова партія. Вони створили Український національно–державний союз (УНДС), метою якого була «активна участь в державному будівництві».

У середині травня 1918 р. за участю М. Міхновського Союз відреагував і направив до гетьмана меморандум, у якому звинуватив кадетів і октябристів, які складали кабінет Скоропадського.

Принципові розбіжності щодо природи Української держави унеможливлювали конструктивний діалог між гетьманом і УНП. Невдала спроба змінити напрямок гетьманського режиму вирішила долю УНДС. Організація була розпущена та замінена Українським Національним Союзом (УНС), контроль над яким зрештою потрапив до рук есерів та есдеків. Хлібороби-демократи, а також і Міхновський не брали участі в діяльності товариства, хоча іноді виступали посередниками між товариством і гетьманським режимом.

Політика гетьманського уряду викликала загальне невдоволення в Україні. Різко ослабли позиції окупантів. На Західному фронті перевага військ Антанти ставала все очевиднішою. В Україні почалися пошуки нових політичних комбінацій, до яких були втягнуті різні політичні партії. Відчувалося, що гетьман готовий йти на поступки. Знову розгорнулися переговори, у центрі яких залишався Міхновський [20, с.119].

17 жовтня 1918 р. Міхновський на запрошення графа Тишкевича був присутній на в'їзді в Чернівецьку губернію українських правників. На нараді обговорювалося становище Гетьманського режиму щодо поразки німецької армії.

Усі ці переговори завершилися формуванням коаліційного уряду, в якому більшість залишилися кадетів, але водночас було допущено кількох членів Соціал-федеративної партії України. М. Міхновського також неодноразово рекомендували уряду, але його кандидатура була відхилена кадетами.

26 жовтня, коли відбулося перше засідання з оновленим Кабінетом УДХП відкрився перший з'їзд. Конференція проходила протягом двох днів під керівництвом М. Міхновського, С. Шемета та В. Совачова. Постанова парламенту мала суто самостійницький характер і підтверджувала попередню політику партії. Зокрема, УДХП підтвердила свою прихильність до незалежної Української держави з конституційним ладом.

У кінці 1918 – на початку 1919 років серед вищих офіцерів армії УНР та у колах хліборобів – демократів почалися бесіди про силову зміну курсу Директорії. У цих консультаціях брав участь і М. Міхновський, який на початку 1918 р. приїхав із Харкова до Києва. Цього часу радянські війська широким фронтом наступали на Україну — 3 січня 1918 р. Харків було здано радянським частинам.

Слід зазначити, що хлібороби-демократи зверталися безпосередньо до уряду УНР і пропонували свої послуги в боротьбі з більшовизмом. Вони не забули про дану їм обіцянку організаторів повстання проти гетьманства створити коаліційний уряд із несоціалістами. Мабуть, слід говорити про виправлення політичної орієнтації як хліборобів-демократів, так і Директорії одночасно. За даними різних авторів, представники Директорії категорично відмовлялися від послуг селян.

Дослідники внутрішньої політики Директорії відзначають їхню відмову (або нездатність) говорити від імені українського суспільства в цілому та їх упередженість у бік лівого спектру. Така ситуація штовхала хліборобів-

демократів і наближені до них сили проти Ради. Через декілька днів після Державної наради на зборах представників УДХП і керівництва новоорганізованого «Союзу хліборобів–власників», який виник у результаті розколу київського «Союзу хліборобів–собственников», було вирішено відрядити до Запорізького корпусу. Цим корпусом командував П. Болбачан, М. Міхновського і декілька офіцерів. Йшлося про те, щоб запропонувати П. Болбачану, який симпатизував хліборобам–демократам, поповнити свій корпус добровольцями–хліборобами.

Діяч був сповнений надій та рішучості і не здогадувався, що місяць до П. Болбачана – це його остання політична акція. Тоді ж Запорізький корпус відступав до Дніпра, і Міхновський застав його в Кременчуці.

М. Міхновський, на нещастя, тяжко захворів на плямистий тиф та опинився в лікарні. Кременчук було захоплено більшовиками через деякий час. Вони вступили в місто на плечах відступаючих військ Директорії. Хворий Міхновський не мав змоги евакуюватися та потрапив до рук місцевої ЧК. Він перебував у в'язниці деякий час, але потім за багаточисельними проханнями інтелігенції та деяких українських більшовиків, які знали його за виступами по захисті селянства, ув'язнення хворому було замінене на утримання під наглядом у приватному помешканні – домашній арешт.

Щодо останніх років (1919 – 1924 рр.) життя Міхновського, то вони описані біографами досить скупо. В спогадах сучасників та в історичних джерелах вони описані теж фрагментарно. Відомим є той факт, що деякий час він проживав у Харкові (осінь 1919 р.). У власних спогадах К. Антонович пише, що випадково зустрілася з М. Міхновським у Харкові того часу. Денікінські війська відступали пізньої осені і діяч думав виїхати на Кубань, де в нього були давні знайомі.

Відомий діяч залишався на Кубані деякий час, бо територія була під контролем військ Денікіна. Після відступу військ, Міхновський хотів виїхати через Новоросійськ за кордон, але не отримавши потрібних документів від властей змушений був залишитися на Кубані.

На початку січня 1921 р. М. Міхновський несподівано переїхав до одного з найбільших сіл краю – Полтавського – населеного переселенцями з Наддніпрянщини, які повністю зберегли своє етнічне коріння. Він працював викладачем педагогічних курсів, які були створені на базі вчительської семінарії. Викладав українську мову та літературу. Також Міхновський не забував і про Новоросійськ, де викладав українську мову на місцевих курсах для вчителів.

За словами сучасників і його учнів, творчість Міхновського мала великий вплив. Він займався викладанням різноманітних предметів. Викладав українську мову, українську літературу, історію, історію та теорію кооперації, був завідувачем кабінету українознавства, очолював педагогічне відділення, керував літературним гуртком. Технікум був взірцевим навчальним закладом, де освітній процес відбувався українською мовою. Багато учнів стали викладачами, про Міхновського згодом згадували з любов'ю. Він перетворив технікум на центр українського життя краю.

Даних про проживання та діяльність М. Міхновського після його звільнення з посади директора технікуму з жовтня 1923 р. по січень 1924 р. не виявлено. Можливо, він планував продовжити викладати. Принаймні, у своїй заяві до облвно прозвільнення від обов'язків завідувача і викладача він просив видати довідку про те, що з 1 січня 1920 р. працював у технікумі викладачем, а з 1 вересня 1922 р. — завідувачем.. Але десь наприкінці січня – у лютому 1924 р. залишив Кубань, переїхав до Києва і перебував там до передчасної смерті на початку травня цього ж року (Додаток 7, 8).

Можна зробити висновок, що хоч зовнішні чинники, особливо умови повоєнного переділу кордонів, серйозно вплинули на крах української національної держави в 1919-1921 рр., це передусім визначалося внутрішніми особливостями України та національними рухами і національними інтересами держав-переможниць. Слабкість і невваженість зовнішньої політики були одними з характерних рис тогочасних дій українського національного руху та його лідерів.

Підводячи висновки можна сказати, що до причин поразки Української революції 1917 – 1921 років можна віднести: політичні чвари, анархія, отаманщина, брак внутрішньої єдності, відсутність міжнародної підтримки в роки вирішальної сутички з росіянами.

ВИСНОВКИ

Постать Миколи Івановича Міхновського уже близько ста років залишається надзвичайно затребуваною, як в характеристиках його сучасників, так і в працях, що написані після смерті визначного громадсько-політичного діяча. Його вільна думка, гостра критика подій дійсності, докорінні вимоги національного суверенітету України викликали й продовжують викликати багато дискусій у вчених, за якими доволі часто забувається сутність слів і вчинків самого Міхновського.

Будучи юристом за освітою, Міхновський обґрунтував необхідність створення Самостійної України з історико-правової точки зору, сформулював цілісну систему державно-правового життя незалежної України, виклавши її у проєкті основного закону – одному із найважливіших документів української правової думки початку ХХ століття.

Очевидним є те, що М. Міхновський залишив помітний слід в історії української політичної думки. Він перший серед діячів новітньої України закликав до боротьби за її самостійність і обґрунтував необхідність та глибоку історичну обумовленість цієї боротьби. Уся його публіцистика, політологічні статті й програмні документи могли б уміститися в одному невеликому томі. А склали вони цілу епоху в історії української суспільно-політичної думки.

У відповідності до поставленої мети і завдань, в дослідженні було здійснено комплексний аналіз джерельної бази дослідження, проведено вивчення становлення політичного, історичного світогляду Миколи Міхновського, досліджено його практичну історичну, громадську та політичну діяльність, розглянуто його погляди на становлення незалежної української держави.

За підсумками проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- діаспорні вчені започаткували традиції вивчення життя М. Міхновського;

- розгляд джерельної бази показав, що в останні роки в Україні активно досліджують постать Миколи Міхновського, вивчають його надбання як політика, громадського діяча, творця українських політичних партій та збройних сил;

- детальне дослідження життя та джерел формування світогляду М. Міхновського дозволяє встановити, що національно спрямоване виховання у родині, юнацькі роки відіграли велику роль у становленні свідомості Міхновського; плідні дискусії у середовищі української інтелігенції 1890-х років – усе це навернуло Міхновського до ідеї українського самостійництва. Уроки навчання в Київському університеті зароджував світогляд людини, якій судилося невдовзі відкрити нову епоху в українській політичній і державницькій думці – епоху державного самостійництва;

- громадсько – політична діяльність М. Міхновського відбувалася за наступними напрямками:

1. державницька діяльність: написання проекту першої української Конституції України у ХХ ст., «Катехизису українця» («10 заповідей УНП»), твору «Самостійна Україна», співзасновництво УНП, участь у «Братства тарасівців» та у діяльності УЦР;
2. організаційна розбудова армії: участь у формуванні загонів, написання відозв, організація військових клубів та з'їздів;
3. культурницько-благодійницька діяльність: участь і організація урочистостей та вечорів присвячених відомим діячам України, членство в комісії з побудови пам'ятників Т. Шевченку, І. Котляревському і т.д., членство у спортивних товариствах, меценатство (пожертвування власних коштів та збирання коштів на побудову стадіону у Львові);

4. освітянська діяльність: проведення курсів для вчителів, викладання української мови, літератури та історії, праця на посаді директора Кубансько – Чорноморського українського педагогічного технікуму.

- аналіз діяльності Миколи Міхновського в якості одного з творців перших українських політичних партій в Російській імперії дозволяє стверджувати, що саме в останній рік XIX і в перші роки XX століття Міхновський формулює історичні обґрунтування незалежності України своєю брошурою «Самостійна Україна». М. Міхновський вперше звернув увагу на необхідність радикального вирішення українського національного питання. Міхновський першим поглянув на сучасне йому становище України з точки зору правової легітимності і, як історик та юрист, блискуче довів незаконність колоніального становища України у складі Російської імперії;

- важливе місце в державницьких поглядах Миколи Міхновського посідала ідея формування в майбутній самостійній Україні державності з яскраво вираженим національним характером. Намагаючись виправити існуючі на початку XX століття диспропорції національного плану, які призвели до перетворення українців у найбільш політично упосліджену та економічно виснажену етнічну групу в Україні, Міхновський декларує необхідність усунення з України всіх іноземців-експлуататорів, створення прошарку національної буржуазії, забезпечення українцям пріоритетних позицій у державному управлінні, освіті, науці, церкві. З точки зору сьогодення наголошуємо на тому, що в XIX і першій половині XX століття шляхом, запропонованим для України Міхновським, будувалися більшість нових національних і постколоніальних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

I. Джерела

1. Прилуцький краєзнавчий музей ім. В. І. Маслова:

- 1.1. Копія свідоцтва про народження Миколи Міхновського. ДАЧО фонд 143 опис 1 справа 832 аркуш 109.
- 1.2. Атестат зрілості Миколи Міхновського. ДАЧО фонд 1435 опис 1 справа 832 аркуш 108.
- 1.3. Обкладинка брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна». 1900 рік.
- 1.4. Фрагмент 10 заповідей М. Міхновського.
- 1.5. У Полтаві, на відкритті пам'ятника Івану Котляревському. Сидять (справа наліво): Євген Чикаленко, Микола Міхновський. Стоїть крайній справа Сергій Шемет. 1903 рік.
- 1.6. Під час відкриття пам'ятника Івану Котляревському у Полтаві. В центрі зліва на право: Міхновський, Грушевський, Ніковський. 1903 рік.
- 1.7. П.Дорожинський та С. Литвин біля пам'ятника Миколі Міхновському в с.Турівка.
- 1.8. Фрагмент меморіальної дошки М. Міхновському у Харкові (Університетська вул., 16). Автор проекту – Валерій Бондар.
- 1.9. Фрагмент бланку присяжного адвоката М. Міхновського, 1912 рік.
- 1.10. Левко Мацієвич, М. Міхновський та актор Северин Паньківський, 1901-1902 роки, біля першого в Україні пам'ятника Т. Шевченку, встановленого у Харкові.

2. Праці М. Міхновського та діячів української національної революції:

- 2.1. Міхновський М. Відкритий лист Революційної Української Партії до міністра внутрішніх справ Сіпягіна. Українська

- суспільно-політична думка в 20 столітті: документи і матеріали: в 2 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. [Б. м. в.], 1983. Т. 1. С. 73–74. (Б-ка прологу і сучасності. Ч. 157).
- 2.2. Міхновський М. Самостійна Україна. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : документи і матеріали: в 2 т. / упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. [Б. м. в.], 1983. Т. 1. С. 61–72. (Б-ка прологу і сучасності. Ч. 157).
- 2.3. Міхновський М. Самостійна Україна. Робітниче свято першого мая. Робітнича справа в програмі Української Народної партії. X заповідей УНП. Справа української інтеграції в програмі Української Народної партії. Політологія кінець XIX – перша половина XX ст. : хрестоматія / за ред. О. І. Семківа. Львів, 1996. С. 126–160.
- 2.4. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила. Націоналізм : антологія / упоряд.: В. Проценко, В. Лісовий ; Наук. т-во ім. В. Липинського. Київ, 2000. С. 161–162.
- 2.5. Міхновський М. Націоналізм і космополітизм. Націоналізм : антологія / упоряд.: В. Проценко, В. Лісовий ; Наук.т-во ім. В. Липинського. Київ, 2000. С. 162–171.
- 2.6. Міхновський М. Самостійна Україна. Націоналізм : антологія / упоряд.: В. Проценко, В. Лісовий ; Наук.т-во ім. В. Липинського. Київ, 2000. С. 159– 160.
- 2.7. Міхновський М. Самостійна Україна. Пам'ять століть. 2009. № 3/4. С. 160–169.
- 2.8. Самостійна Україна : збірник програм українських політичних партій початку XX століття / ред. Б. І. Мельничук ; упоряд. О. Федьков. Тернопіль : Редакційно - вид. від. упр. по пресі, 1991. 87 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S

<http://nbn-resolving.org/urn:nbn:uk:0001-528>

- 2.9. Грушевський М. Спомини (9) // Київ: Щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал *Спілки письменників України та Київської письменницької організації*. – Київ, 1992. – № 2. – С. 109–125 URL: http://hrushevsky.nbu.gov.ua/cgi-bin/hrushevsky/person.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0002336
- 2.10. Петлюра С. З українського життя (серпень 1907). 1907. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoh_o_zhyttia_serpen_1907/
- 2.11. Петлюра С. Симон Петлюра. Вибрані твори і документи. Київ : Фірма «Довіра», 1994. 274 с. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001826

II Література:

1. Андрієвський В. Микола Міхновський (нарис суспільно – політичної біографії). *Визвольний шлях*. «Українська видавнича спілка» — 1974. — № 6 (315). Річник XXVII — С. 588-617.—URL: <http://histpol.pl.ua/ru/biblioteka/ukazatel-po-avtoram/avtory-v/vajngort-lev-semenovich?id=12066>

2. Бойко О.Д. МІХНОВСЬКИЙ Микола Іванович // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - Київ: В-во «Наукова думка», 2009. - 790 с.: іл.. – URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Mikhnovsky_M_I
3. Міхновський Микола Іванович - відомий український політичний та громадський діяч, ідеолог української самостійності (до 150 - річчя від дня народження). // Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського –URL: <http://nbuv.gov.ua/node/6124>.
4. Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. / В. І. Головченко., 1996. – 191 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-7077-12-8/966-7077-12-8.pdf>
5. Грушевський М. Спомини (9) // Київ: *Щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України та Київської письменницької організації.* – Київ, 1992. – № 2. – С. 109–125
URL: http://hrushevsky.nbu.gov.ua/cgi-bin/hrushevsky/person.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0002336
6. Концепції українського націоналізму (М. Міхновський та Д. Донцов) –URL: <https://studies.in.ua/soc-pol-i-prav-dumka-ukrainy-seminary/4174-koncepcyi-ukrayinskogo-naconalzmu-m-mhnovskiy-ta-d-doncov.html>
7. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. – Том І (до половини ХVІІ століття). – Видання друге. – Київ: Глобус, 1992. – 238 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007280>

8. Історія українського війська. / Ред. Івана Крип'якевича та ін.. – Вінніпег: Клуб Приятелів Української Книжки Видавець Іван Тиктор, 1953. – 860 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/18017-istoriya-ukrayinskogo-viyska/>
9. Комзюк Л. Т. Драгоманов і Міхновський: діалог конституційно-правових концепцій самостійності України / Л. Т. Комзюк. // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* – 2009. – №4. – С. 50 – 58.: URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VKhnuvs_2009_4_8
10. Коцюбинський Ю. М. Коцюбинський та «Братство тарасівців». *Сіверянський літопис.* 1995. № 1. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotsiubynskiy_Yulii/M_Kotsiubynskiy_ta_Bratstvo_tarasivtsiv.pdf?
11. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. ; упоряд. Б. З. Якимович]. – 4-те вид., змін. і допов. – Львів: Світ, 1992. – VIII, 702 с. : іл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003429>
12. Курас І. Ф., Турченко Ф. Г., Геращенко Т. М. І. Міхновський: постать на тлі епохи. *Український історичний журнал.* 1992. № 10 - 11. С. 17. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1992/10/8.pdf>
13. Мірчук П. Микола Міхновський. Апостол української державності. Філядельфія : «Укр. вид. Спілка», 1960. 138 с. URL: <https://ukrnationalism.com/the-nationalist-movement/book/history-book/1528-p-mirchuk-mykola-mikhnovskiy-apostol-ukrainskoi-derzhavnosti.html>
14. Мірчук П. Відродження великої ідеї. Торонто : Ліга Визволення України, 1954. 64 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/15257-mirchuk-p-vidrozhennya-velikoyi-ideyi/>

15. Микола Міхновський. – Кіль: Видання Культурно-Освітньої Референтури Головної Управи Українського Національного Об'єднання в Німеччині, Б.р. – 11 с. URL: https://tsdavo.gov.ua/gmedia/132-3-mikhnovsky_kil-jpg/
16. Міхновський М. Самостійна Україна / В. Шаян. Лондон : Укр. Вид. Спілка, 1967. 34 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16536/file.pdf>
17. Міхновський М. 10 заповідей УНП від Миколи Міхновського. URL: <https://pravyysektor.info/novyny-poglyad/10-zapovidey-unp-vid-mykoly-mihnovskogo>
18. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918. Львів : «Каменярь», 1994. 564 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001038>
19. Наумов С. О., Посохов С. І. «Братство тарасівців». *Український історичний журнал*. 2005. № 1. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=journal_2005_1_56
20. Наумов С. О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-ті роки XIX ст. - лютий 1917 р.) : монографія. Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. 179 с. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Naumov_Serhii/Ukrainskyi_politychnyi_rukh_na_Livoberezhzhi_90-i_rr_XIX_st_-_liutyi_1917_r.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Naumov_Serhii/Ukrainskyi_politychnyi_rukh_na_Livoberezhzhi_90-i_rr_XIX_st_-_liutyi_1917_r.pdf)
21. Солдатенко В. Ф. Полуботківців виступ 1917. *Інститут історії України. Національна академія наук України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Polubotkivtsiv_vystup_1917
22. Петлюра С. З українського життя (серпень 1907). 1907. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_serpen_1907/

- 23.Петлюра С. Симон Петлюра. Вибрані твори і документи. Київ : Фірма «Довіра», 1994. 274 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001826
- 24.Братство тарасівців (1892 р.). *History Твоя бібліотека*. URL: <https://uahistory.co/compendium/9klas/137.html>
- 25.Програма Української Народної Партії. *УНП*. URL: <https://www.unp.ua/unp/prohrama-partii.html>
- 26.Самостійна Україна : збірник програм українських політичних партій початку ХХ століття / ред. Б. І. Мельничук ; упоряд. О. Федьков. Тернопіль : Редакційно - вид. від. упр. по пресі, 1991. 87 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001528
- 27.Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. : монографія. Київ : Либідь, 1999. 976 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Soldatenko_Valerii/Ukrainska_revoliutsiia_Istoriichniy_narys/
- 28.Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: життя і слово. Київ : Генеза, 2006. 318 с.
- 29.Турченко Ф. Г. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський (дискусія сучасників: погляд через сторіччя). *Український історичний журнал*. 2013. № 2. С. 21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/106474/05-Turchenko.pdf?sequence=1>
- 30.Шамрай В. Громадянство та виборче право громадян за конституцією М. Міхновського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса*

Шевченка. 2010. № 85. С. 63–66.

URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/N_85_2010_Shamrai.pdf

31. Шамрай В. Проект Української Конституції Миколи Міхновського.

URL: https://revolution.allbest.ru/law/00292931_0.html#text

32. Шемет С. Микола Міхновський (посмертна згадка). 1925.

URL: [http://www.hai-](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1925(04).shemet.php#:~:text=(%D0%9A%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%201925%20%D1%80.))

[nyzhnyk.in.ua/doc2/1925\(04\).shemet.php#:~:text=\(%D0%9A%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%201925%20%D1%80.\)](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1925(04).shemet.php#:~:text=(%D0%9A%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%201925%20%D1%80.))

33. Юзич Ю. Шевченко, Пушкін, Харків і Міхновський. *Історична правда*.

URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/03/9/162467/>

34. Коваль Р, Юзич Ю. Спогади, свідчення, документи/ Друге видання. – Київ: Видавництво Марка Мельника, 2023. – 944 с. – (Серія «Видатні українці». – Кн. 14).

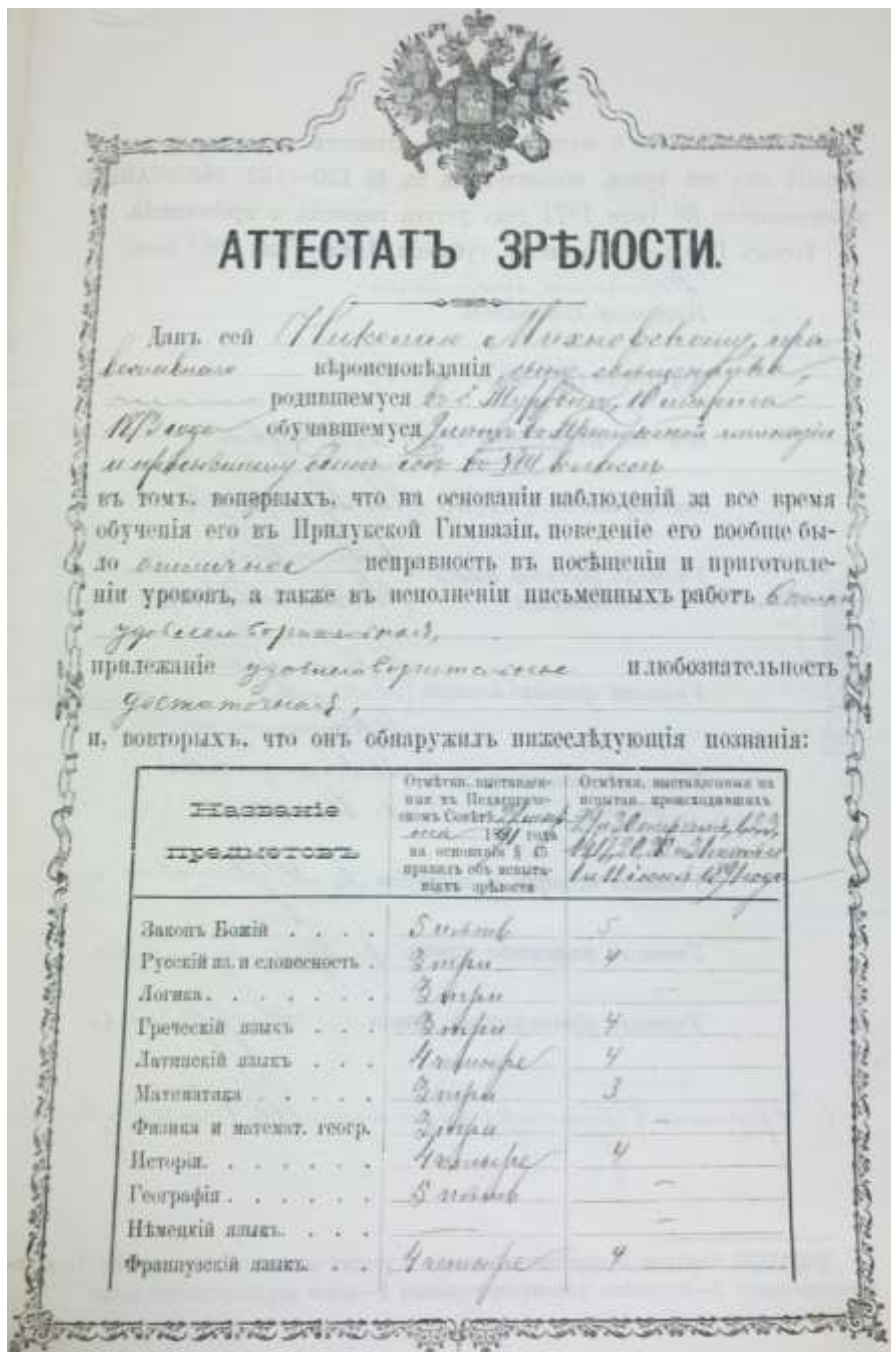
35. Гаврило Іванович Міхновський.

URL: <https://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:735788>

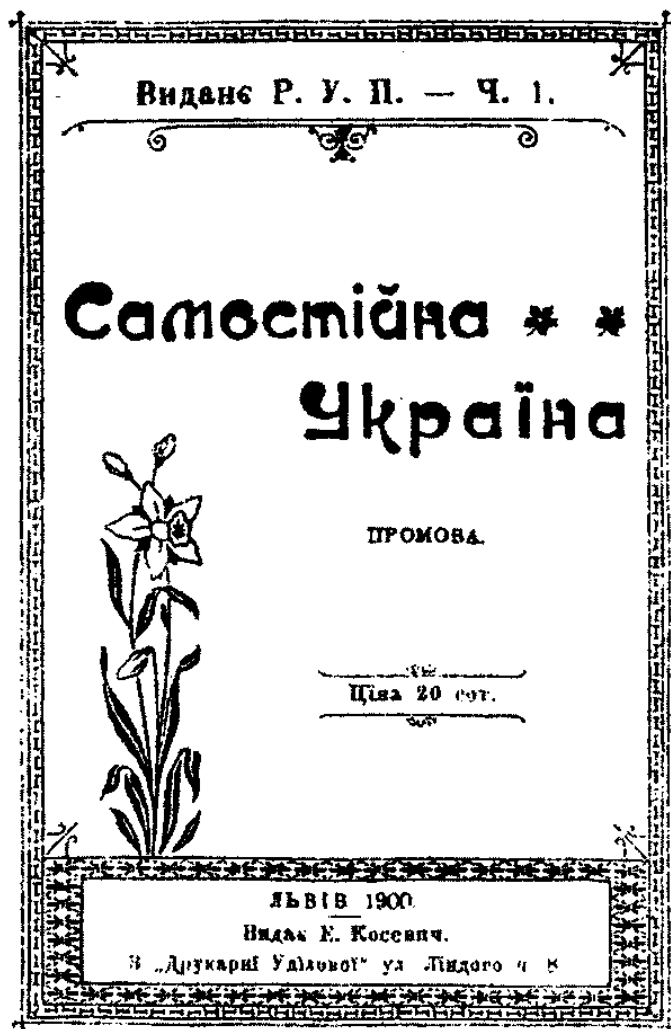
36. Тимошенко О. Еволюція РУП: від автономії до самостійності.

URL: <http://phh.dspu.edu.ua/article/view/123174/117853>

Атестат зрілості Миколи Міхновського. (ДАЧОФонд 1435 опис 1 справа 832 аркуш 108)

Обкладинка брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна». 1900 рік.

Фрагмент 10 заповідей УНП, 1902

Політично-агітаційна Секція ч. 14.

КАТЕХІЗМ УКРАЇНЦЯ.

Національні Заповіді.

<p>I. Одна, єдина, неподільна від Карпатів аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна—Республіка—оце національний псеукраїнський ідеал. Нехай кожна українська дитина тимить, що вона народилася на світ на те, щоб здійснити цей ідеал.</p>	<p>V. Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай первертнів - відступників і добре буде цілому твоєму народові і тобі.</p> <p>VI. Не вбивай Україну своєю байдужністю до всенародних інтересів.</p> <p>VII. Не зробиь ренегатом-</p>
--	--

У Полтаві, на відкритті пам'ятника Івану Котляревському. Сидять (справа наліво): Євген Чикаленко, Микола Міхновський. Стоїть крайній справа Сергій Шемет. 1903 рік.

Додаток 6

Під час відкриття пам'ятника Івану Котляревському у Полтаві. В центрі зліва на право: Міхновський, Грушевський, Ніковський. 1903 рік.

П.Дорожинський та С. Литвин біля пам'ятника Миколі Міхновському в
с.Турівка

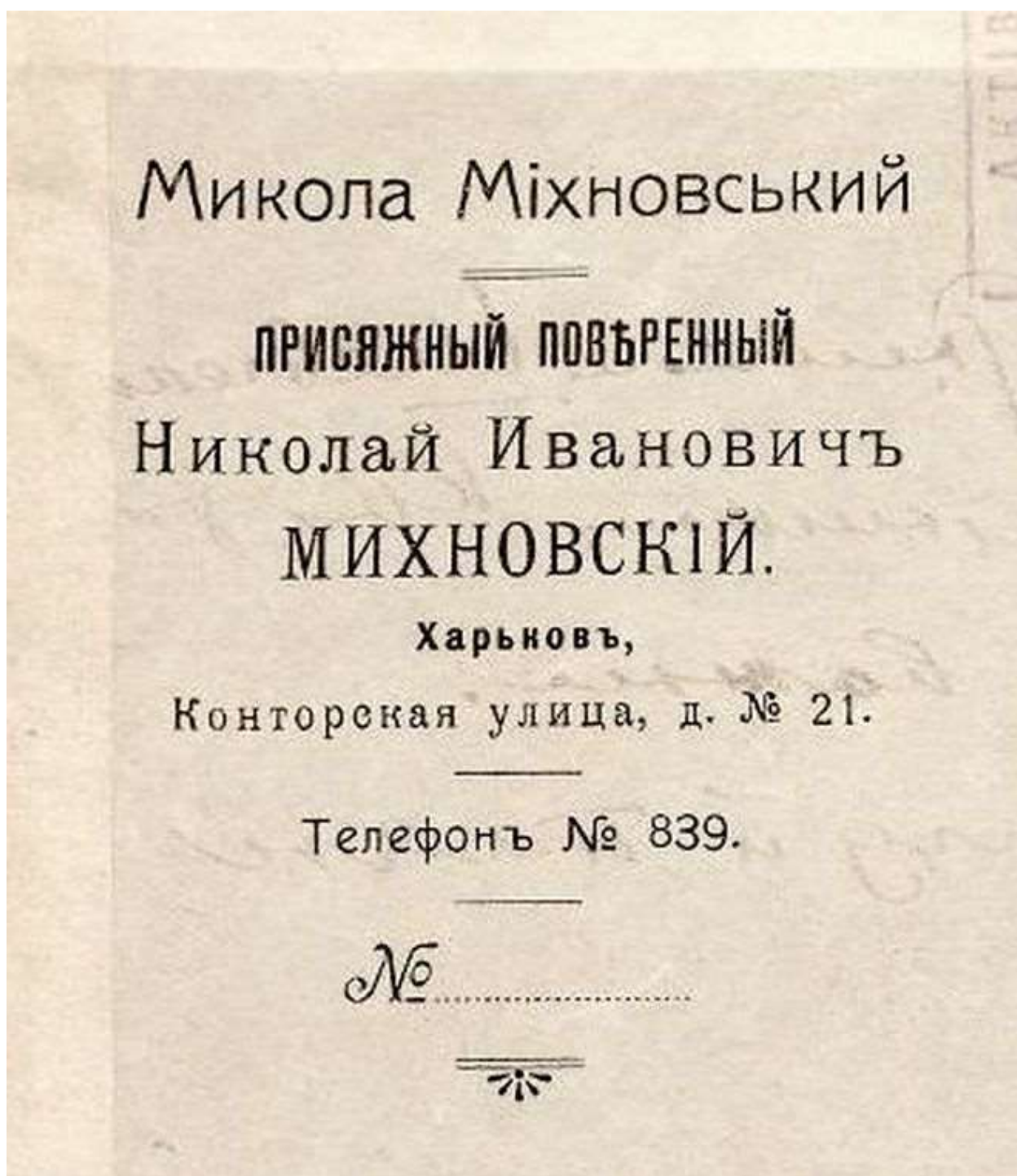

Фрагмент меморіальної дошки М. Міхновському у Харкові (Університетська вул., 16). Автор проекту – Валерій Бондар

Фрагмент бланку присяжного адвоката М. Міхновського, 1912 рік

ДЖЕРЕЛО: ЦДАК

Левко Мацієвич, М. Міхновський та актор Северин Паньківський, 1901-1902 роки, біля першого в Україні пам'ятника Т. Шевченку, встановленого у Харкові

